

Falange, autarquia i crisi.

La vaga general de 1951 a Barcelona

MICHAEL RICHARDS

University of the West England (Bristol)

«DONDE MENOS SE PIENSA, SALTA LA LIEBRE»¹

Als mesos de febrer i març de 1951, Barcelona va viure l'onada de protestes populars més important d'ençà la revolució esdevinguda a la ciutat durant la Guerra Civil de 1936-1939. Milers de persones de diferents estrats socials i filiacions polítiques van fer pinya en un seguit d'aldarulls de tres setmanes de duració contra l'explotació i la violència imposades durant onze anys per la dictadura del general Franco. El moviment popular, iniciat amb un boicot a l'empresa de tramvies, va culminar en una vaga general, seguida per uns 300.000 treballadors, que va paraitzar la ciutat i la producció als centres industrials.² Mesos després de les protestes a Barcelona van tenir lloc més vagues, tant a la mateixa capital catalana com en altres regions espanyoles, principalment als centres urbans. Aquests esdeveniments van reflectir les frustracions contingudes i les identitats reprimides sota la dictadura: la consciència de classe, el catalanisme progressista i la solidaritat cívica.³ L'agitació popular no assoliria els nivells de 1951 fins a les manifestacions massives de 1976, que van antecedir l'arribada de la democràcia a Espanya després de quaranta anys de franquisme.⁴

¹ Vell refrany castellà.

² L'estudi més exhaustiu n'és el de Fèlix Fanés: *La vaga de tramvies del 1951: una crònica de Barcelona*, Laia, Barcelona, 1977. Vegeu també Llibert Ferri, Jordi Muixí i Eduardo Sanjuán: *Las huelgas contra Franco, 1939-1956*, Planeta, Barcelona, 1978, pp. 148-174; Sebastian Balfour: *Dictatorship, Workers and the City: Labour in Greater Barcelona since 1939*, Clarendon Press, Oxford, 1989, pp. 22-30; Gemma Ramos Ramos: «Tranvías y conflictividad social en Barcelona (marzo de 1951): actitudes políticas y sociales de una huelga mítica», *Historia Contemporánea*, Universidad del País Vasco (1991), n.º 5.

³ Vegeu Amando de Miguel: *España cíclica: ciclos económicos y generaciones demográficas en la sociedad española contemporánea*, Fundación Banco Exterior, Madrid, 1986, p. 183.

⁴ Vegeu Manuel Vázquez Montalbán: *Barcelonas*, Empúries, Barcelona, 1987, pp. 174-177; Sergio Vilar: *Historia del antifranquismo, 1939-1975*, Plaza & Janés, Barcelona, 1984, p. 238.

És improbable que aquests successos constituïssin un perill real per al règim de Franco. Les protestes no podien suposar més que un lleu ensurt per al poderós aparell repressiu dirigit al control armat de la població; unes forces repressives que el 1951, per raons analitzades en aquest article, no van ser gaire visibles als carrers de la ciutat.⁵ A més, l'anticomunisme militant del règim comportava que l'Espanya franquista es convertís en una peça important en el marc de la guerra freda, per la qual cosa rebia el suport i l'ajut financer del govern dels Estats Units.⁶

Malgrat tot, combinada amb altres factors, la vaga general de 1951 a Barcelona va contribuir a un canvi lent en la manera en què el franquisme imposava el seu domini. El règim, els seus partidaris i les potències occidentals es van veure obligats a avaluar els perills potencials d'un creixent malestar social a Espanya en un moment en què la guerra freda s'estava escalfant visiblement. A principis de la dècada, Espanya començà a incorporar-se gradualment a la comunitat internacional de nacions capitalistes. Al mes d'agost de 1950, el president nord-americà va ratificar la concessió d'un préstec a Espanya per valor de 62,5 milions de dòlars. El mateix dia en què es produïa el convingut inici del boicot popular contra els tramvies barcelonins, Franco estava gaudint de la pompa i cerimònia de la presentació de credencials per part de l'ambaixador dels Estats Units al Saló del tron del Palau Reial de Madrid. Finalment, al març de 1952, en part a causa de l'ajut econòmic provinent de l'exterior, però també pressionat pel seguit de protestes populars, el govern espanyol va relaxar la dominació sobre la població que, d'ençà la fi de la Guerra Civil, havia exercit mitjançant el racionament del pa.

La repressió i el control s'experimentaven en part a través de les relacions econòmiques. Garantir el treball i l'aliment —allò necessari per a la subsistència— va esdevenir un assumpte polític. La política econòmica autàrquica del règim, que reflectia la victòria del franquisme i els interessos protegits de l'elit, es basava en la producció laboral intensiva, els sous baixos, l'absència d'un control eficaç dels preus dels articles de primera necessitat i un alt nivell de corrupció al si de l'administració local. Les autoritats promovien el creixement d'un immens mercat negre i se'n beneficiaven. Poc abans de les protestes de 1951 a Barcelona, el govern havia rebut diverses advertències dels governadors locals —un dels quals seria temps després secretari del consell d'administració de l'Institut Nacional de Industria (INI), el gegantí conglomerat industrial de l'Estat— en el sentit que, si es volia restablir l'equilibri del mercat, s'hauria d'ajornar el pla

⁵ El 1945, a Catalunya hi havia uns 40.000 soldats sobre un total de 345.000 efectius de l'Exèrcit de Terra, incloses casernes a les ciutats industrials de Manresa i Mataró. Hi havia també més de 6.000 guàrdies civils (aproximadament 1 per cada 400 habitants), enquadrats en dues divisions comandades des de Barcelona i Girona. Vegeu Borja de Riquer i Joan Culla: *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, dins *Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1989, vol. 7, pp. 41-42.

⁶ Ángel Viñas: *Los pactos secretos de Franco con Estados Unidos: bases, ayuda económica, recortes de soberanía*, Grijalbo, Barcelona, 1981.

d'industrialització autosuficient i s'haurien d'importar més aliments. La constant pujada dels preus amenaçava amb una crisi econòmica i, «sobre todo, política. *La gente está exhausta [...] el sistema de intervención actual ha fracasado por completo [...] Debemos ensayar otras vías más eficientes y flexibles [...] Lo que me importa es salvar a Falange y al régimen*».⁷

Va ser en aquest context d'opressió que va esclatar la vaga general de 1951 a Barcelona. El sistema franquista es fonamentava en la cohesió entre les diferents «famílies», o grups polítics, que integraven l'estructura de l'Estat,⁸ pressuposició que la vaga de 1951 posaria en dubte, ja que va palesar fortes tensions al si de l'aparell estatal, a escala tant local com nacional. La Falange havia estat «en primera línia» de la guerra civil econòmica que va començar un cop finalitzada la contesa militar, i la corrupció va desacreditar encara més el «*Movimiento*», que les elits econòmiques sempre havien vist amb hostilitat.⁹ De llavors ençà, el règim ja no podria seguir ignorant les veus dissidents. Com els mateixos funcionaris falangistes van reconèixer, el fet que les autoritats depenguessin d'una forma de colonització interna com a mètode de control social i de complaure els lleials al règim, comportava molts riscos. Els informes d'intel·ligència redactats per Falange en el moment culminant de la crisi fan palesa aquesta situació caòtica: «*Si el principio de autoridad no se fundamenta en un orden social justo, al menos en su sentido más elemental, carece de justificación y caerá por su propio peso, ya que [...] emergerán colaboradores del malestar, actuando a través de la solidaridad o la simpatía con las causas que lo provocan*».¹⁰

CONFLICTE DINS FALANGE

Als anys quaranta, Barcelona va presenciar una lluita política, limitada però perjudicial, entre les forces del «*Nuevo Estado*» franquista. La principal disputa va produir-se entre sectors del partit estatal i representants de les elits socials de la ciutat.

El partit únic de l'Espanya franquista estava integrat per Falange Española, la formació feixista espanyola, i els carlins de Comunió Tradicionalista, fusionats ambdós per ordre de Franco, gairebé contra la seva voluntat, l'abril de 1937, i

⁷ Les moderades reformes liberalitzadores s'haurien d'haver portat a terme abans de provocar la vaga general de Barcelona. Governador civil d'Astúries, Francisco Labadié Otermín, 13 de febrer de 1951, AGA, Presidencia, c. 73. Per les seves crítiques, un ministre va acusar Labadié de ser un «demagog», i Suanzes va proposar que fos destituït. Carta de Labadié, 26 d'abril de 1951. Vegeu també l'opinió dels falangistes dissidents després de la vaga a l'informe intern de FET-JONS, Barcelona, «*Algunas consideraciones políticas a cuenta de los sucesos de Barcelona*», 14 de març de 1951, AGA, Presidencia, c. 73.

⁸ Amando de Miguel: *Sociología del franquismo*, Euros, Barcelona, 1975.

⁹ FET-JONS, Delegación Provincial de Barcelona, 30 de novembre de 1940.

¹⁰ «*Algunas consideraciones políticas a cuenta de los sucesos de Barcelona*», cit.

coneguts després senzillament com «*el Movimiento*». Aquesta unificació formava part d'una estratègia concertada dels militars i polítics conservadors del «*Nuevo Estado*» per a sotmetre l'ala radical de Falange. Entre el setembre de 1939 i el juliol de 1940, quan va ser formalitzat, el procés va continuar amb el desarmament de la milícia falangista —que, al febrer de 1939, comptava a Catalunya amb uns 26.000 efectius— sota la supervisió de l'Exèrcit.¹¹ A més, molts dels milicians s'havien presentat voluntaris per lluitar a la División Azul durant la guerra mundial, raó per la qual, òbviament, havien quedat delmats. Però res de tot això va apaivagar les contínues tensions a Barcelona entre el partit i l'Exèrcit.¹² En l'àmbit estatal, el partit havia estat numèricament feble abans de la Guerra Civil i no havia crescut fins que es va produir la victòria del Front Popular en les eleccions parlamentàries de febrer de 1936, quan molts antics afiliats de partits oficialment democràtics se'n van passar a Falange.¹³ Tanmateix, al juliol de 1936 el partit encara era poc nombrós a Barcelona, de manera que menys d'un centenar de falangistes van prendre part en el fracassat cop militar a la ciutat.¹⁴ Com a conseqüència de tot plegat, el Movimiento s'aniria omplint cada cop més d'arribistes delerosos de participar en el sistema d'espoli que l'administració oferia i de protegir interessos econòmics específics.¹⁵ Tot i que molts militants dels anys trenta havien caigut en combat durant la Guerra Civil, el partit va créixer després enormement, quan es va garantir l'afiliació als excombatents, excaptius i funcionaris «purificats».¹⁶ Aquesta entrada massiva de gent va causar força ressen-

¹¹ Rafael Casas de la Vega: *Las milicias nacionales en la guerra de España*, Editora Nacional, Madrid, 1974, p. 170.

¹² Informe de Secretaría Provincial, Barcelona, 19 de setembre de 1939, AGA, Presidencia, c. 31. També «Proyecto de creación de las milicias de Falange», 1940, Fundación Nacional Francisco Franco, *Documentos inéditos para la historia del general Franco*, vol. II, 1, pp. 38-43. Vegeu també els informes de la Delegación Nacional de Información e Investigación (DNII) sobre oficials de l'Exèrcit «sospitosos» (per exemple, 7 de maig de 1942, Boletín, Madrid, AGA, Presidencia, c. 16; 15 de maig de 1942, Barcelona) i sobre les crides a restablir la milícia («Informe sobre la situación en Cataluña», informe de FET-JONS, agost de 1940, AGA, Presidencia, c. 31).

¹³ Vegeu Martin Blinkhorn: «The Iberian States», a Detlef Muhlberger: *The Social Basis of European Fascist Movements*, Croom Helm, Londres, 1987, pp. 320-348. Milers de militants de les joventuts de la CEDA van afiliar-se a Falange al febrer de 1936. És difícil precisar l'evolució del nombre d'afiliats al partit abans de la Guerra Civil, donat que no s'han conservat els arxius. Vegeu, sobre Barcelona, «Memoria que quemam», *El País*, 1 de novembre de 1992, p. 10. Els càlculs sobre el nombre d'afiliats a tot Espanya al començament de 1936 oscil·len entre els 6.000 i els 25.000. Vegeu Ricardo Chueca: *El fascismo en los comienzos del régimen de Franco. Un estudio sobre FET-JONS*, CIS, Madrid, 1983, pp. 130-132.

¹⁴ Josep M. Solé i Joan Villarroya: «La trama civil del 19 de juliol a Catalunya», *L'Avenç*, 90 (febrer de 1986), p. 7; Carles Viver Pi-Sunyer i Teresa Climent: «El personal polític de la província de Barcelona», *L'Avenç* (gener de 1979), p. 31.

¹⁵ Paul Preston: «Populism and Parasitism: the Falange and the Spanish Establishment, 1939-75», a Martin Blinkhorn (ed.): *Fascists and Conservatives*, Unwin Hyman, Londres, 1990, pp. 138-156; Sebastian Balfour: «From Warriors to Functionaries: The Falangist Syndical Elite, 1939-1976», a Paul Preston i Frances Lannon (eds.): *Elites and Power in Twentieth-Century Spain*, Clarendon Press, Oxford, 1990, pp. 229-248.

¹⁶ Guy Hermet apunta que hi havia 36.000 membres al juliol de 1936; 240.000, el 1937 i 650.000, el 1939. Al principi de 1940 n'hi havia, segons Hermet, 725.000. Tot i que els diplomàtics britànics

timent entre els falangistes veterans de la «Vieja Guardia», alguns grups dels quals es rebel·larien el 1951.¹⁷ Al maig de 1949, va crear-se a Barcelona un grup dissident radical, les Juntas de Agitación Nacional Sindicalistas (JANS) —organització que participaria després en la protesta—, amb l'objectiu d'«*hacer proselitismo en los puestos de trabajo [...] a favor de la revolución nacional-sindicalista*».¹⁸ Però l'«esperit revolucionari» dels radicals falangistes quedaria arraconat en darrera instància en benefici de l'interès superior per mantenir l'ordre social existent abans de la República.¹⁹ La rebel·lió va fracassar perquè els falangistes no van poder controlar la protesta popular que les seves accions van desfermar. La vaga, la van haver de sufocar les forces de l'Estat conservador, amb les quals els falangistes van optar finalment per cooperar en comptes de canalitzar-la en una direcció radical. Així doncs, els esdeveniments de febrer i març de 1951 es poden considerar un pas important en el camí cap a la subjugació i burocratització del Movimiento.

El conflicte va agreujar-se perquè Madrid no facilitava suficients mitjans materials als governs locals i restringia el marge de maniobra polític de les províncies. En una carta escrita el dia de la seva destitució, al novembre de 1939, el llavors cap provincial del partit, Mariano Calviño de Sabucedo Gras, es queixava al secretari general del Movimiento que s'havia deixat l'administració local «*completamente desprovista de recursos con los que cumplir sus más elementales obligaciones*».²⁰ En les primeres dècades, un dels principals propòsits del governador civil sota el franquisme era actuar com a agent d'aquesta estratègia restrictiva.²¹ El fet que el governador ocupés també el càrrec de cap provincial del partit feia que els falangistes locals sentissin amb més intensitat aquesta força centralitzadora. A Barcelona, aquest viratge conservador va iniciar-se al desembre de 1940 amb el nomenament del populista i demagog Antonio Correa Veglison com a cap del partit i governador. Quan el 1945 el panorama internacional va canviar en detriment dels falangistes «radicals», va caldre prescindir de Correa, un gran

---

van calcular que Falange tenia al voltant de tres milions de membres en aquesta època, altres han calculat que, el 1942, en tenia un milió i mig a tot el territori espanyol. Despatx, 2 de gener de 1940, PRO/FO371/24507/C380/40/41. Guy Hermet: *Los católicos en la España franquista*, vol. I, p. 373. Sobre Catalunya, vegeu Riquer i Culla: *El franquisme...*, cit., pp. 65-69.

¹⁷ Sobre la Vieja Guardia, vegeu Emilio Romero: *Los papeles reservados*, Plaza & Janés, Barcelona, 1985, vol. I, pp. 119-130. El 1939, la Vieja Guardia representava a Barcelona menys de l'1% dels afiliats.

¹⁸ «Copia literal del Informe que emite la Conserjería Provincial de JANS de Barcelona, al Mandato Nacional de la Vieja Guardia», 21 de març de 1951. AGA, Presidencia, c. 73.

¹⁹ El partit estava amarat de faccionalisme fins i tot durant la Guerra Civil. Vegeu l'informe del SIFNE (Servicio de Información de la Frontera del Nordeste), «Información sobre la situación de FET-JONS en Barcelona», 31 de gener de 1938, AGA, Presidencia, c. 31. El SIFNE, el servei d'intel·ligència català al servei de l'Estat franquista, era dirigit per un destacat membre de la burgesia barcelonina, José Bertrán Musitu, antic president de la Lliga Regionalista. Al febrer de 1938, el SIFNE va fusionar-se amb el Servicio de Información y Policía Militar (SIM).

²⁰ AGA, SGM, 17 de novembre de 1939, c. 30.

²¹ Vegeu Daniel Criach i Singla: «El paper dels governadors civils», a Ramon Garrabou *et al.*: *Franquisme: sobre resistència i consens a Catalunya (1938-1959)*, Crítica, Barcelona, 1990, pp. 151-156.

admirador del nazisme i del feixisme. Tot i que havia fet ben poc per alterar la posició subordinada del partit a Barcelona, la seva destitució, l'agost de 1945, va provocar una manifestació de dos mil camarades de les joventuts del partit, el Frente de Juventudes, que va ser dispersada per la policia muntada.²² Una de les exigències d'un sector del partit el 1951 seria la tornada de Correa.²³ Va desenvolupar-se un faccionalisme perjudicial que va perpetuar el declivi de l'autoritat estatal a Barcelona alhora que aquesta queia fàcilment en la corrupció. Aquest fou el context en què va sorgir el ressentiment cap a l'impopular governador civil durant les protestes de 1951, Eduardo Baeza Alegría, considerat un «enemic intern» al si de la Falange barcelonina.²⁴

Baeza s'havia afiliat a Falange un cop iniciada la Guerra Civil, i era vist pels conservadors com un membre «discret», treballador i eficient del partit, decidit a guanyar-se la confiança de les «*fuerzas vivas*» —és a dir, de les classes mitjanes— de Barcelona. El 1947, per desig personal de Franco, havia substituït l'antifalangista Bartolomé Barba Hernández, un reaccionari coronel de l'Exèrcit, i n'hi havia molts que esperaven —i d'altres que temien— que el seu nomenament suposés un revifament de les activitats del partit a la província; per a consternació de la Vieja Guardia, això no havia succeït.²⁵ Metge de professió, Baeza no era un falangista «obrerista» a la manera de l'heroi de la Vieja Guardia José Antonio Girón Velasco, ministre de Treball entre 1941 i 1957. El Caudillo l'havia nomenat com a premi per haver organitzat una recepció sumptuosa per a ell i Eva Perón el 1947.

Així doncs, el principal antagonisme es donava entre els militants falangistes que havien participat en els preparatius i l'execució de l'aixecament de juliol de 1936, i una massa heterogènia d'afiliats més recents que s'havien adherit al Movimiento després d'aquella data, molts d'ells per pur oportunisme. La vaga de 1951 a Barcelona es va percebre en aquells moments com el resultat d'aquesta tensió al si de FET y de las JONS, «entre la vella Falange i la nova, donat que la primera havia estat privada de les seves posicions a expenses de la darrera».²⁶

En els esdeveniments de Barcelona van participar-hi dos grups falangistes identificables. El primer l'encapçalaven José Fernández Ramírez, un membre de Falange Española des d'abans de la Guerra Civil, i el seu lleial camarada Francisco Eyré Fernández, un altre membre de la Vieja Guardia i cap de l'assessoria jurídica

²² FET-JONS, DNII, Parte, 2 d'agost de 1945, AGA, Presidencia, c. 165.

²³ Vegeu, per exemple, el fullet reproduït a Fanés: *La vaga...*, cit., pp. 184-185.

²⁴ Riquer i Culla: *El franquisme...*, cit., p. 44.

²⁵ PRO/FO371/73356/Z5846/596/41, 31 de maig de 1948; Viver Pi-Sunyer: «El personal...», cit., p. 33.

²⁶ PRO/FO371/96158/WS1016/47, 21 de maig de 1951, segons informació tramesa pels representants del govern basc en l'exili. També van assenyalar que la situació a Bilbao era força diferent: allà «no hi havia Falange». Al juny de 1940, les autoritats estatals van reprimir una manifestació falangista «oficiosa» per commemorar el tercer aniversari de l'entrada de Franco a Bilbao. Carta de José Finat, director general de la DGS, a Pedro Gamero, vicesecretari general del Movimiento, 1 de juliol de 1940, AGA, SGM, c. 67.

de la Central Nacional Sindicalista (CNS), l'organització sindical estatal a Barcelona.²⁷ José Fernández havia estat vinculat al grup d'extrema dreta liderat pel voluble doctor José María Albiñana, conegut com a «Legionarios de Albiñana», que, en els primers dies després de l'aixecament de juliol de 1936, va tenir un paper destacat en l'execució de gent d'esquerres.²⁸ El 1946, Fernández fou nomenat secretari provincial del Movimiento a Barcelona. El segon grup estava vinculat al cap provincial de la CNS, el delegat sindical José Montero Neira. Montero era un nouvingut provinent d'Albacete l'objectiu del qual sembla que era revitalitzar la xarxa d'organitzacions empresarials de la província dins de l'estructura sindical, en detriment dels elements radicals de la Falange d'abans de la guerra.²⁹ José Fernández cobejava el càrrec que ocupava Montero. Al novembre de 1949, aquest darrer va ascendir a secretari nacional de sindicats i el seu càrrec de delegat provincial fou atorgat no a un «radical» de la capital catalana, sinó a Claudio Emilio Sánchez, l'antic delegat de la província de Lleida. La Vieja Guardia barcelonina fou, per tant, marginada al si de l'estructura sindical. Temps després, el 1950, Eduardo Baeza, l'assetjat governador civil, destituïria el «radical» Fernández, la integritat del qual seria qüestionada en un fullet posat en circulació a la província, on s'assegurava que sempre havia tingut un «*apetito por la intriga y por ocupar cargos*», que el 1934 havia dividit Falange Española a causa de la seva ambició desmesurada i que, com a conseqüència d'això, José Antonio Primo de Rivera l'havia expulsat del partit.³⁰

Però hi havia més contradiccions ideològiques profundament arrelades en l'Estat franquista. L'autarquia econòmica implicava mesures dràstiques d'intervenció estatal mentre, simultàniament, el règim fomentava la propietat i la iniciativa privades. Aquesta contradicció, i la propensió de Franco a recompensar amb alts càrrecs i beneficis materials aquells que li eren lleials,³¹ van comportar una estesa corrupció que agreujà els patiments econòmics sota la dictadura.

²⁷ Ramos: «Tranvías y conflictividad...», cit., pp. 211-214.

²⁸ Fernández era secretari de la Vieja Guardia barcelonina a principis dels anys quaranta. Anteriorment, als anys vint, havia donat suport a la Unión Patriótica del general Miguel Primo de Rivera. FET-JONS, DNII, Boletín 582, Barcelona, 1 de març de 1941, p. 7, AGA, Presidencia, c. 16.

²⁹ Vegeu Gemma Ramos i Ramos: «El sindicat vertical: mecanisme de control social i instrument de poder», a Garrabou *et al.*: *Franquisme...*, cit., p. 149.

³⁰ Jáuregui i Vega: *Crónica*, p. 140. Fernández fou denunciat ja el 1941 per activitats «anti nacional-sindicalistas». FET-JONS, DNII, «Notas confidenciales», gener de 1941, AGA, Presidencia, c. 51. Un dels fundadors de la Falange barcelonina, Carlos Trías, que seria per poc temps cap provincial del partit, va confirmar que, al començament, el grup al qual estava vinculat Fernández havia tractat de fer fora del poder Primo de Rivera. Després de la vaga de març de 1951, Fernández Ramírez i Eyré van ser defensats per altres membres de la Vieja Guardia. Vegeu, per exemple, carta de Francisco Sáenz Iñigo a Fernández Cuesta, sense data, probablement març de 1951, AGA, Presidencia, c. 73. Ramos: «Tranvías...», cit., p. 212; Joan Thomàs: *Falange, Guerra Civil, franquisme: FET y de las JONS de Barcelona en els primers anys de règim franquista*, PAM, Barcelona, 1992, pp. 356-358; Jaume Fabre, Josep Huertas i Antoni Ribas: *Vint anys de resistència catalana (1939-1959)*, Barcelona, 1978, p. 23.

³¹ Dionisio Ridruejo: *Casi unas memorias*, Losada, Buenos Aires, 1962; Ramón Garriga: *Franco-Serrano Suñer: un drama político*, Planeta, Barcelona, 1986, p. 178.

L'empresa barcelonina de tramvies va ser un dels blancs predilectes dels falangistes a l'hora de criticar, per bé que de manera força confusa, aquesta situació. Cap al final del segle XIX, el transport públic havia esdevingut decisiu en l'èxit o el fracàs dels esclats de protesta política urbana. La identificació dels tramvies com a objectiu de la protesta popular a Barcelona tenia molts precedents històrics:³² «En el decurs de la seva història més recent, el poble de Barcelona ha apedregat els tramvies cada cop que ha esclatat una vaga general». Si s'endegava una vaga general i els tramvies seguien circulant, el fracàs estava gairebé garantit.³³ L'única opció era apedregar-los, bolcar-los i calar-los foc; s'havia de trencar «el ritme de la vida normal».³⁴ Els tramvies esdevingueren un problema d'ordre públic.³⁵

Durant els tumultuosos anys de la Segona República, els treballadors del tramvia, pobrament pagats però ben organitzats, van atiar el conflicte polític.³⁶ L'abril de 1933, centenars de membres de les joventuts d'Estat Català van conduir els tramvies per rebentar una vaga convocada per la CNT en suport dels estibadors. El 1934, els tramvies van esdevenir el principal objectiu d'incendiàries nocturnes que tractaven d'obligar l'empresa a readmetre vaguistes acomiadats al desembre de 1933 per llur afiliació política d'esquerres.³⁷ Un d'aquests treballadors acomiadats per organitzar vagues era el militant cenetista Ponciano Alonso, que l'empresa va haver de readmetre arran de la victòria electoral del Front Popular al febrer de 1936. Durant la Guerra Civil, va formar part del comitè obrer creat per col·lectivitzar l'empresa de tramvies i va dedicar-se a «empaïtar» gent de dretes. Arran de la derrota de la República el 1939, va fugir a França per evitar ésser executat, tot i que, jutjat en absència, se li va «prohibir» tornar a Espanya i tots els seus béns van ser confiscats sota la Llei de Responsabilitats Polítiques.³⁸

Els tramvies de la ciutat no formaven part d'un servei municipal explotat en benefici de la comunitat, sinó que estaven en mans d'una empresa privada la major preocupació de la qual era augmentar els beneficis sota la protecció de les autoritats locals, en especial de la Diputació franquista i del Sindicat Vertical. Veterans de guerra nacionals, molts d'ells exsoldats de Valladolid, plaça forta falangista, havien substituït els treballadors d'esquerres, acomiadats de l'empresa després de la victòria de Franco, com a «premi» pels seus serveis al front

³² Per a una anàlisi d'activitats similars durant la vaga general de 1902 a Barcelona, vegeu, per exemple, Temma Kaplan: *Red City, Blue Period: Social Movements in Picasso's Barcelona*, University of California, Berkeley, 1992, p. 63. Vegeu també «¡Quietos! No lo queméis. El tranvía es amigo nuestro». Acción colectiva y revoluciones en España, 1917-1936», *Sociología del Trabajo*, 22 (1994).

³³ Ferri *et al.*: *Las huelgas...*, cit., p. 154.

³⁴ CNT, «Sindicato único de la industria del transporte: sección tranvías», fullet de propaganda, Barcelona, 1931.

³⁵ Fanés: *La vaga...*, cit., p. 63.

³⁶ L'empresa tenia 3.500 empleats el 1931.

³⁷ Vegeu Norman Jones: «Regionalism and Revolution in Catalonia», a Paul Preston (ed.): *Revolution and War in Spain, 1931-1939*, Londres, 1984, pp. 97-101.

³⁸ Vegeu l'expedient 343, Arxiu General del «Tribunal de Responsabilidades Políticas» del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, Barcelona.

de batalla.³⁹ Però aquest fet no comportava una lleialtat infrangible a l'empresa. Alguns informadors falangistes que treballaven per l'empresa havien alertat del que consideraven una relació massa estreta entre el cap del sindicat tramviari i el responsable de donar treball al si del Sindicat Vertical. L'últim augment de tarifes abans de la protesta de 1951, imposat suposadament per finançar un increment salarial, no havia tingut cap efecte perquè, alhora, s'havia suprimit una hora extra que s'acostumava a treballar. El sentiment predominant va ser que l'empresa havia revelat a la perfecció la natura explotadora de la «*plutocràcia*» barcelonina.⁴⁰

Havia esclatat una vella disputa entre l'empresa i un sector de l'organització del partit a Barcelona. Ja al març de 1940, un informador de FET havia comentat que, des de la «*liberación*», s'havien observat certes «*anomalías*» a l'empresa. Alguns càrrecs importants del consell directiu i de la gerència eren ocupats per individus amb «*antecedentes socio-políticos*» sospitosos que tenien «*las manos manchadas de sangre*» perquè havien donat suport al govern autonòmic català escollit durant la República.⁴¹ Tothora s'exigia als treballadors una actitud d'«*absoluta subordinación*», una imposició que, segons Falange, havia portat en el passat a l'«*atmósfera bolchevista*» que desencadenà la revolució dels anys trenta. La gerència es resistia davant els esforços del partit per influir en el funcionament de l'economia barcelonina. La doctrina de Falange s'interpretava «*caprichosamente*» i la legislació del «*Nuevo Estado*» s'aplicava «*arbitrariamente*», sense sentit de l'«*espíritu falangista*».⁴²

Les fortes tensions entre el partit i l'empresa tampoc no es van apaivagar pel «*violento despido*» —que un informador del partit va titllar d'«*ultraje terrible*»— d'un dels representants de FET quan els directius van descobrir que el treballador en qüestió havia estat subministrant informació a la Delegación Nacional de Información e Investigación del partit.⁴³ Aquest incident només va fer que

³⁹ Víctor Alba: *La oposición de los supervivientes, 1939-1955*, Planeta, Barcelona, 1978, pp. 99-100.

⁴⁰ «Copia literal del Informe que emite la Conserjería Provincial de JANS de Barcelona», 21 de març de 1951.

⁴¹ El consell directiu incloïa membres de les famílies més riques i influents d'Espanya. El seu president abans de la Guerra Civil havia estat el comte de Gamazo, partidari dels generals monàrquics després de 1939. Un altre dels seus membres era Juan Villalonga Villalba, el germà del qual, Ignacio, un banquer valencià, havia estat un dels dirigents de la Lliga Regionalista, el moviment polític de la classe mitjana nacionalista catalana, i més tard de la CEDA, com a president de la Generalitat catalana entre l'octubre i el desembre de 1935. Informe, SGM, Vice-Secretario de Servicios, c. 21.

⁴² Alguns directors van ser acusats d'haver dirigit «*fábricas de material de guerra*» durant la contesa. D'altres havien ocupat càrrecs «*en el Ejército de Negrín*» o s'havien passat tota la guerra «*viviendo espléndidamente en el extranjero y sólo habían regresado a la España Nacional poco antes de que Barcelona fuera liberada*».

⁴³ La DNII estava en mans de falangistes radicals. Comptava amb serveis d'informació paral·lels als dels diferents cossos policials de cada localitat. El 1941 tenia 693 agents arreu del país i va afirmar que, en el decurs d'aquell any, havia tramès 570.000 informes al partit i al govern. A més, comptava amb uns 6 milions de referències al seu arxiu. *Arriba*, 8 de maig de 1942, citat a Sheelagh Ellwood: *Spanish Fascism in the Franco Era*, Londres, 1987, p. 73. Fins el 1945, la DNII va gaudir d'una influència considerable, però, potser per aquesta raó, va ser dissolta l'any següent. Vegeu «*Parte*», febrer de 1946, AGA, Presidencia, c. 165. Vegeu també Riquer i Culla: *El franquisme...*, cit., pp. 47 i 66-67.

confirmar la manca d'autoritat de Falange a les gran empreses, que només sentien «odio» envers el Movimiento.⁴⁴

L'empresa de tramvies va rebre un munt d'acusacions. Sense consultar-ho abans amb les autoritats, va ignorar les regulacions laborals vigents el 18 de juliol de 1936, que l'Estat franquista va declarar vàlides mentre se'n preparaven de noves, i el mateix va fer amb el període de la Guerra Civil a l'hora de calcular els ascensos, els sous i les pensions dels treballadors que havien donat suport als militars rebels, amb la qual cosa, segons el partit, va negar els seus drets a aquells que havien «*pasado tiempo en "chekas" por apoyar al Glorioso Movimiento Nacional*». A la vídua d'un treballador de dretes que havia estat empresonat pels «*rojos*» i que havia mort poc després de sortir de la presó, se li va negar qualsevol ajut econòmic.⁴⁵ En resum, l'empresa havia «*incrementado el número de enemigos internos* [de Falange]» portant a terme una política de sabotatge i derrotisme en relació amb la revolució nacional-sindicalista, i s'havia negat a lliurar pagues extraordinàries per a celebrar el «*Día de la Victoria*» tot i tenir «*más de 10 millones de pesetas*» en beneficis. En comptes d'això, l'empresa no havia acatat l'ordre del governador civil d'augmentar els salaris un 25% a fi que els treballadors poguessin menjar en una època d'inflació rampant i de proliferació del mercat negre. L'empresa va afirmar que només compliria l'ordre si es permetia que apugés les tarifes.⁴⁶

Tot i així, els serveis continuaven deteriorant-se. Un barri obrer dels afores de la ciutat amb 40.000 habitants només comptava amb una línia de tramvia.⁴⁷ Als treballadors que necessitaven una segona, tercera o fins i tot quarta feina, o que als anys quaranta havien de conrear els seus aliments per a sobreviure i no es podien permetre el luxe de perdre temps, els van prometre nous tramvies, però aquests mai no es van fer realitat.⁴⁸ Els falangistes es preguntaven com es podia esperar que els treballadors «*cumplieran con sus obligaciones*» si la mateixa empresa no ho feia.⁴⁹

A principis de 1945, semblava que l'empresa estava aplicant una estratègia deliberada dirigida a mantenir la insatisfacció entre els «*productores*» i les «*organizaciones de tipo revolucionario*» tot esperant una victòria de les potències aliades en la guerra. La DNII falangista veia l'empresa gairebé com un cau de subversió⁵⁰ que només atiaava les activitats d'elements anarquistes clandestins que esta-

⁴⁴ Informe de la DNII, 28 d'agost de 1940, AGA, Presidencia, c. 30. Sembla que el treballador va ser acomiadat oficialment per certes «*actividades rojas*» als anys vint, abans de la dictadura del general Primo de Rivera, una pràctica que la legislació franquista facilitava.

⁴⁵ Informe del Jefe Provincial, «Información Relativa a la Compañía Tranvías de Barcelona S.A.», març de 1940, AGA, Presidencia, c. 30.

⁴⁶ Informe del Jefe Provincial, 16 de maig de 1940 i juliol de 1940, AGA, Presidencia, c. 30. Per a una autojustificació de l'empresa un cop finalitzada la vaga, vegeu *El problema de las tarifas en las empresas concesionarias de servicios públicos*, Barcelona, 1952.

⁴⁷ Despatx, febrer de 1946, p. 70.

⁴⁸ Vilar: *Historia del antifranquismo*, cit., p. 238.

⁴⁹ Informe de la DNII, gener de 1941, AGA, Presidencia, c. 31.

⁵⁰ Despatxos, Barcelona, octubre de 1945 i gener de 1945, AGA, Presidencia, c. 165.

ven portant a terme una campanya de robatoris armats, exigint diners a punta de pistola a industrials i botiguers.⁵¹

Aquesta interpretació fou confirmada pel descobriment que els enemics polítics del règim estaven utilitzant els tramvies per recaptar el «*socorro rojo*», col·lectes de diners organitzades pel que quedava dels moviments polítics republicans clandestins amb vista a ajudar econòmicament els presoners o llurs famílies, que no podien dependre de l'assistència estatal o d'un sou, discriminats com estaven per ser parents de «*rojos*».⁵² Les col·lectes es feien per mitjà del conductor del tramvia, que venia fitxes d'argent als passatgers. El departament d'investigació de FET afirmava conèixer la identitat dels principals activistes, que prèviament havien estat detinguts «*por sus actividades durante el periodo rojo*».⁵³ Sembla que molts dels responsables de les col·lectes eren els mateixos que l'empresa havia acomiadat durant el procés de «*purga*» de la força laboral després de la caiguda de la ciutat.⁵⁴

Els treballadors boicotejaven amb freqüència els tramvies, i, sovint, el que es deia que eren accidents fortuïts eren en realitat sabotatges deliberats. Es podien provocar «*avaries*» conduint els vehicles a tota velocitat i, de sobte, accionant els frens, la qual cosa feia que el sistema se sobreescalfés, o bé accelerant als encreuaments de rails per aconseguir que el tramvia descarrilés o trenqués la catenària. Aquest era un estratagema particularment efectiu a l'hora punta. Així mateix, la policia va preocupar-se quan va descobrir que als tramvies es repartien nombrosos exemplars del butlletí de la BBC, que oferia traduccions dels comunicats de guerra britànics i russos, propaganda enemiga al parer de la majoria de falangistes i partidaris de Franco. No resulta gens sorprenent, doncs, que el dia del novè aniversari de la derrota de l'aixecament militar a Barcelona, al juliol de 1945, esclatés una bomba en un tramvia al centre de la ciutat.⁵⁵

⁵¹ *Ibid.*; per exemple, PRO/FO371/79684/Z/5655/10154/41 24, agost de 1949, i 89481/WS/1015/5, 9 de gener de 1950.

⁵² Segons la Falange, hi havia tres organitzacions operant als tramvies al començament dels anys quaranta. En primer lloc, l'anomenat Socorro Rojo Comunista, integrat per comunistes i socialistes. En segon lloc, la CNT-FAI comptava amb un sistema propi per als treballadors «afiliats» a la central anarcosindicalista. Per últim, hi havia el Socorro Rojo d'Estat Català, operat per simpatitzants del partit populista de Francesc Macià. A l'igual que Falange, la policia de la ciutat també estava al corrent d'aquestes activitats i les estava investigant.

⁵³ Els diners recaptats s'entregaven llavors a còmplices que pujaven al tramvia sota el pretext que havien de subministrar canvi al conductor o al cobrador. Els dies de col·lecta solien coincidir amb els de paga (els dies 2, 12 i 22 de cada mes).

⁵⁴ FET, DNII, Boletín n.º 677, 15 de maig de 1942, Presidencia, c. 16.

⁵⁵ FET-JONS, DNII, despatx, juliol de 1945. També van esclatar artefactes el dia que Franco va visitar Barcelona el juny de 1949 i un mes després, l'aniversari de l'aixecament militar. PRO/FO371/79719Z/5241/1101/41; 79684/Z/5025/10154/41.

ESTUDIANTS I FALANGISTES: EL BOICOT CONTRA ELS TRAMVIES

Al desembre de 1950, les autoritats municipals, a través del Ministeri d'Obres Públiques, i pressionades per l'empresa de tramvies, van rebre el vist i plau del Consell de Ministres per apujar de manera gairebé immediata les tarifes un 40%, de 50 a 70 cèntims de pesseta per trajecte. Les autoritats barcelonines ja portaven un temps avaluant un augment dels bitllets. Al mes d'octubre, havien estat advertides sobre les possibles reaccions davant aquesta mesura. Atès l'incessant increment del cost de la vida, que havia assolit un «*nivel peligroso*», el delegat provincial de sindicats, Claudio Emilio Sánchez, havia deixat clar que una mesura tan impopular seria «*inoportuna*». Mentre que, el 1936, el cost setmanal dels aliments de primera necessitat per a una família de classe treballadora era de 77,35 pessetes, el 1950 era de 742, i es preveia un nou augment imminent dels preus.⁵⁶

El Consell de Ministres franquista ja havia estat informat d'un possible increment de 10 cèntims de les tarifes tramviàries a Madrid, però, gràcies a la pressió de la Falange madrilenya, a la fi de gener de 1951 havia resolt prohibir aquest augment i fixar les tarifes en 40 cèntims.⁵⁷ Aquesta manca d'equitat en el tractament que rebien ambdues ciutats va ser un dels principals motius de queixa durant les fases inicials dels disturbis a Barcelona.

La protesta va començar fent una crida a la població, com a ciutadans de Barcelona, a actuar.⁵⁸ El 8 de febrer va començar a circular-hi un fullet anònim, escrit en català i castellà i distribuït probablement per l'HOAC (Hermandad Obrera de Acción Católica, l'única organització obrera independent permesa pel règim i controlada oficialment per la jerarquia de l'Església catòlica), en què es feia una crida a boicotejar els tramvies a partir de l'1 de març, fins que les tarifes s'igualessin amb les de Madrid. La crida a l'acció fou ben rebuda, i els fullets van ser àmpliament distribuïts per gent que, com s'hi suggeria, en donava a amics seus o a companys de feina.⁵⁹ Els falangistes radicals eren hostils a l'HOAC, que consideraven una amenaça per al partit i la «revolució», però es van veure «obligados a evitar un ataque frontal», perquè el règim mantenia unes relacions cada cop més amistoses amb Acción Católica i alguns dels seus dirigents havien entrat en el govern un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial.⁶⁰ Al partit li

⁵⁶ Informe del Delegado Provincial a Secretaria General del Movimiento (SGM), octubre de 1950, Presidencia, AGA, c. 59.

⁵⁷ Ferri *et al.*: *Las huelgas...*, cit., pp. 150-151.

⁵⁸ El boicot als tramvies, una protesta interclassista, s'ha vist com «el gest d'una comunitat ciutadana, arrelada en velles tradicions i lluites». Aquesta forma d'identitat col·lectiva va periclitat amb el *desarrollismo* dels anys seixanta, que va donar peu a l'aparició d'un nou moviment obrer. Vegeu Balfour: *Dictatorship, Workers and the City*, cit., pp. 25-28.

⁵⁹ Fanés: *La vaga...*, cit., p. 179. Pel seu paper en el boicot, el diari *¡Tú!* de l'HOAC va ser clausurat al juny de 1951. Basilia López García: *Aproximación a la historia de la HOAC, 1946-1981*, HOAC, Madrid, 1995, pp. 49-60.

⁶⁰ Vegeu carta de la Inspección Nacional de la Vieja Guardia, 31 de maig de 1951, i articles falangistes hostils publicats a *Pasquín*, febrer, octubre i desembre de 1949 i octubre de 1950, AGA, SGM, c.

calia reaccionar. Van començar a circular més fullets; alguns d'ells, cridant a una «*huelga de pasajeros*», estaven signats per la Vieja Guardia.⁶¹

Alhora, van començar a aparèixer pintades als murs de llocs públics, sobretot al voltant de la Universitat, que arremetien contra els directius de l'empresa de tramvies «*y sus cómplices de la Diputación*», pregonaven la diferència de tarifes entre Barcelona i Madrid, i feien una crida a la població perquè «*se levante contra los saqueadores de Barcelona*».⁶² La campanya va esdevenir molt popular i «*la población [estaba] evidentemente dispuesta a apoyar el movimiento de "resistencia"*».⁶³ Es va dir que l'organització oficial del partit a la universitat, el Sindicato Español Universitario (SEU), havia ordenat als seus membres que donessin suport a l'acció contra la pujada de les tarifes, tot i que els funcionaris del SEU van negar-ho.⁶⁴ El més probable és que les protestes estudiantils inicials les endeguessin grups nacionalistes com la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC), que s'havia reconstituït clandestinament el 1946 i era fervorosament antifalangista.⁶⁵

Van produir-se intents de convèncer la gent que no viatgés en tramvia fins i tot abans de la data fixada per al començament del boicot. Això comportava un risc considerable. Al barri d'Horta, un guàrdia municipal franquista va arrestar un noi de setze anys per haver incitat els passatgers d'un tramvia a baixar-ne en senyal de protesta. Al principi els passatgers no van adonar-se'n; va ser només quan els agents van detenir el noi que la gent va reaccionar unànimement i va desallotjar el tramvia.⁶⁶ El 22 de febrer per la tarda van produir-se manifestacions a la ciutat, i l'esclat d'alguns artefactes va aconseguir que els passatgers baixessin dels vehicles en llocs estratègics.⁶⁷ Els primers apedrecs de tramvies van tenir lloc l'endemà i van durar més de dues hores, mentre els vianants aplaudien i la policia practicava detencions. Aquests arrests només van servir per empitjo-

71. El principal representant del catolicisme en el govern era Alberto Martín Artajo, president d'Acción Católica i nomenat ministre d'Afers Exteriors el 1945, que estava amoïnada per la «infiltració comunista» a l'HOAC. Vegeu Javier Tusell: *Franco y los católicos*, Alianza, Madrid, 1984, pp. 214-225. El diari falangista *Arriba* va culpar posteriorment l'HOAC dels disturbis (editorial del 24 d'abril de 1951, a Feliciano Blázquez: *La traición de los clérigos en España*, Madrid, 1991, p. 128).

⁶¹ FET-JONS, informe, 26 de febrer de 1951, AGA, Presidencia, c. 73.

⁶² Informe del SEU, «El problema de los tranvías y sus repercusiones en la Universidad», sense data, AGA, Presidencia, c. 73, p. 1.

⁶³ Informe al SGM, 26 de febrer de 1951, AGA, Presidencia, c. 73.

⁶⁴ Sobre el SEU, vegeu Miguel A. Ruiz Carnicer: *El Sindicato Español Universitario (SEU), 1939-1965: La socialización política de la juventud universitaria en el franquismo*, Siglo XXI, Madrid, 1996. Sobre els estudiants barcelonins i la vaga, vegeu Josep Maria Colomer i Calsina: *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, Curial, Barcelona, 1978, vol. I, pp. 85-93.

⁶⁵ L'eslògan de la FNEC era «*Todos unidos contra los señoritos del SEU y los falangistas*». La FNEC competia amb el SEU pel reconeixement de les organitzacions internacionals, com les organitzacions estudiantils catòliques. Colomer: *Els estudiants...*, cit., pp. 68-91; *Catalunya sota...*, pp. 356-359. Els estudiants ja havien protestat el 1947, quan van bolcar tramvies i van calar-los foc. International Union of Students: *La lucha de los estudiantes españoles contra el fascismo* (1950), p. 41.

⁶⁶ Informe de FET-JONS, 26 de febrer de 1951, pp. 1-2.

⁶⁷ *La Vanguardia Española*, 27 de febrer de 1951.

rar la situació, i cap al vespre centenars de persones estaven llançant pedres als tramvies. Quan la policia va carregar, els manifestants van buscar refugi a l'edifici de la Universitat. Les forces d'ordre públic es van veure incapaces de sufocar el moviment de protesta, doncs els disturbis s'havien estès a diferents punts de Barcelona. La policia, obligada a moure's d'un lloc a un altre de la ciutat, estava convençuda que els manifestants estaven coordinant les accions mitjançant un pla ordit amb antelació.⁶⁸

Els esclats inicials de la protesta no van ser reprimits amb eficàcia, probablement perquè alguns dels agents de policia simpatitzaven amb els manifestants.⁶⁹ El governador civil, Eduardo Baeza, va optar per refiar-se de la resposta reflexa del règim i va responsabilitzar dels fets a «*agitadores comunistas*»,⁷⁰ quelcom desmentit pel fet que no es tenia constància que cap dels detinguts formés part d'algun grup opositor al règim. En realitat, molts eren membres del SEU que, temps enrere, havien col·laborat amb les forces d'ordre per tal d'«*aniquilar*» grups de «*bandidos*» que havien estat «*aterrorizando a la población de Barcelona*».⁷¹

El dissabte 24 de febrer, els estudiants van aixecar les primeres barricades davant la Facultat de Medicina, la qual cosa va provocar un seguit de càrregues de la policia armada a cavall i més detencions. En altres zones, lluny de la universitat, s'estaven mobilitzant més manifestants. La situació s'estava deteriorant ràpidament i s'estava creant «*una psicosis de inestabilidad*», que s'estava «*reflejando en todas las actitudes de la gente*».⁷²

Aquell mateix dia, va reunir-se la junta de govern de la Universitat. El cap del SEU va proposar prendre mesures per impedir que els estudiants es barreassin en «*asuntos no universitarios*». A més, va afirmar que la protesta no l'havien iniciat els estudiants i que aquests estaven essent utilitzats pels instigadors reals de la rebel·lió, i va advertir que hi havia el perill que aquelles accions portessin a disturbis més grans.⁷³ El principal temor era que els oprimits i mal alimentats obrers de la ciutat s'hi involucressin.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 3.

⁶⁹ Aquesta era l'opinió dels informadors del partit.

⁷⁰ Alguns falangistes van afirmar que el govern subestimava la intel·ligència de la població en parlar tothora de «*provocadores clandestinos*». La manca de noms, afiliacions i notícies sobre el corresponent càstig va posar-se àmpliament en qüestió, pp. 6-7.

⁷¹ Una referència als guerrillers antifranquistes, probablement anarquistes.

⁷² Informe de FET-JONS, p. 2.

⁷³ Es va proposar sotmetre els estudiants a «*sanciones académicas*». El rector de la universitat va ser denunciat per no haver actuat amb suficient fermesa contra els «*malechores*». No obstant això, el 26 de febrer va llegir-se una nota dirigida als estudiants advertint de les conseqüències si no desistien del seu comportament subversiu. Un sol professor va negar-se a participar en la lectura de l'avís oficial. Molts estudiants van seguir sense anar a classe. La policia armada va acordonar la Facultat de Medicina, la qual cosa va fer revifar la resistència. Encara no hi havia notícies de l'estat en què es trobaven els més de cent estudiants que restaven detinguts. Va organitzar-se una manifestació i, quan li van denegar l'entrada al campus, el comandant de la policia va insistir, pistola en mà. Davant llurs amenaces d'obrir foc, els estudiants van començar a escridassar-lo, xiular-lo i a llançar tomàquets. La nodrida rotllana d'espectadors que s'havia format va animar els estudiants fent molta cridòria. Quan

LA PROTESTA S'ESTÉN: ELS OBRERS I LA VAGA GENERAL

Les autoritats ja eren conscients que s'enfrontaven al moviment de dissidència més seriós des de la fi de la Guerra Civil el 1939. Durant els últims dies de febrer, el malestar als barris de classe treballadora va anar augmentant. Va informar-se d'obers que manifestaven sense embuts la «*imposibilidad de seguir viviendo bajo las condiciones actuales*». ⁷⁴

En el decurs de tots aquells esdeveniments, el governador civil va veure's obligat a prendre decisions sense saber del cert quin grau de suport tenia per part de les forces sota el seu control teòric. ⁷⁵ El 24 de febrer havia ordenat la detenció de «*conocidos antifranquistas*» que temps enrere havien estat excarcerats i que estaven llavors en «*libertad vigilada*», sotmesos a la vigilància de la policia. Mentrestant, va endegar-se una batalla propagandística contra el boicot, basant-se en la fràgil lleialtat dels funcionaris del SEU i del CNS. El 25 de febrer va publicar-se un primer avís oficial a la premsa provincial en què s'amenaçava amb mesures per garantir que l'ordre rígidament mantingut d'ençà 1939 no fos posat en perill. ⁷⁶ El dia 26 per la nit, el cap de la policia va informar que «*la ciudad tiene el aspecto de una población bajo ocupación policial*». Es van mobilitzar tots els efectius armats de la policia i de la Guàrdia Civil per organitzar un servei de vigilància i se'ls va ordenar dissoldre «*enérgicamente*» qualsevol grup de més de dues persones. S'havia d'aplicar «*violencia sin contemplaciones*». ⁷⁷

A mesura que els treballadors industrials de la ciutat s'hi involucraven cada cop més, va quedar clar que la resistència front la connivència de les autoritats amb el mercat negre de productes alimentaris era una motivació important de la protesta. Aquesta no anava només contra l'empresa de tramvies, sinó també, com deixaven clar els fulls volants, «*contra la Diputación, contra el Ejército y contra los periodistas, que entre otros individuos importantes, están participando en tratos intolerables con los que unos pocos intentan enriquecerse en el menor tiempo posible a expensas de la mayoría*». Els mercats de Barcelona van ser els primers llocs sotmesos a una

---

la policia va rebre permís per entrar, va detenir quaranta estudiants a l'atzar. El governador civil, adonant-se de la provocació, va ordenar que fossin posats en llibertat. Al vespre, van tancar-se les portes de la Universitat i es van suspendre les classes. Informe sense data del SEU, AGA, Presidencia, c. 73.

⁷⁴ Informe de la DNII, «Incidentes en Barcelona con motivo de la elevación de tarifas del transporte urbano de superficie», 1 de març de 1951, p. 2.

⁷⁵ En teoria, controlava totes les forces d'ordre tret de les militars, i tenia també accés a la Guàrdia Civil, que, estrictament, formava part de l'Exèrcit. El març de 1941 es van crear dos cossos nous de policia: a) el Cuerpo General de Policía (dividit en les brigades «criminal» i «político-social»), integrat a Catalunya, cap a finals dels anys quaranta, per 800 funcionaris no uniformats, i b) la Policía Armada, creada després de la dissolució de la Guàrdia d'Assalt republicana; hi havia uns 2.000 policies armats a les acaballes dels anys quaranta, la majoria a Barcelona. Així mateix, hi havia una bateria de cossos parapolicials i de forces integrades per ciutadans voluntaris. Riquer i Culla: *El franquisme...*, cit., pp. 45-46. El poder residia en darrera instància en el capità general i les forces de l'Exèrcit.

⁷⁶ *La Vanguardia Española*, 25 de febrer de 1951.

⁷⁷ Informe de FET-JONS, 27 de febrer de 1951, p. 1.

forta vigilància policial quan els disturbis van esclatar. Als barris obrers es parlava d'utilitzar mètodes similars als empleats amb els tramvies contra els mercats «y los comercios en general».⁷⁸

L'1 de març al matí, el boicot contra els transports va començar de debò i els tramvies van circular sense passatgers.⁷⁹ A les 11.30, un grup de treballadors van tractar d'entrar per la força al mercat de la Boqueria, però la policia els va obligar a retrocedir. No va passar gaire temps abans que hi hagués més incidents violents a altres mercats de la ciutat, activitats que van tenir cert èxit. Així, a Gràcia les protestes públiques van forçar finalment les autoritats a posar carn als aparadors i a vendre-la al preu oficial.⁸⁰ Es tractava d'un assoliment important atesa la importància repressiva del mercat negre. Els mercats van ser el lloc on va esclatar la ira continguda de la gent. Segons un informe del servei d'investigació sindical, al mercat del Born la multitud va rodejar dues persones que havien intentat viatjar en tramvia, les va despullar, les va apallissar i les va empastifar amb tomàquets podrits. Aquell vespre, van posar-se en circulació nous fullets en què es proclamava que el boicot dels tramvies era només el primer pas i en què s'exigia la destitució de tots aquells que amb les seves activitats havien impedit que els articles de primera necessitat arribessin a la població.

En el decurs de la tarda, van tenir lloc manifestacions i marxés parcialment improvisades a diferents punts de la ciutat. Al voltant de tres-centes persones, segons els càlculs de la policia, van marxar Via Laietana avall cap a l'edifici del Govern Civil. A diversos llocs, la policia simplement va carregar contra qualsevol grup de vianants que veïés i va utilitzar les porres amb contundència.⁸¹ Segons les autoritats, la gent cridava «¡Larga vida a Franco! ¡Muerte al gobernador!»; sembla que a Franco se'l considerava per sobre de les pràctiques corruptes, la repressió i la ineficàcia administrativa. En una d'aquestes manifestacions, a la cruïlla dels carrers de València i Marina, un nen de cinc anys, fill d'un obrer de la Pegaso, va resultar greument ferit per una bala quan les forces d'ordre públic van obrir foc sobre els manifestants.⁸²

A les 6.30 va tenir lloc una reunió, preparada a corre-cuita, al despatx del governador civil, amb l'assistència dels capitosts de les diferents organitzacions del Movimiento, amb l'objectiu d'idear una estratègia per fer front a la creixent

⁷⁸ Informe de FET-JONS, «Incidentes en Barcelona», p. 8.

⁷⁹ «Ni una ànima va utilitzar els tramvies» entre els dies 1 i 5 de març. Carta del cònsol general britànic de Barcelona, PRO/FO371/96156/WS1016/17, 6 de març de 1951.

⁸⁰ El nou governador civil imposat a Barcelona després de la vaga va prometre al principi que controlaria els preus dels aliments i va visitar els mercats de la ciutat. A més, l'Estat va endegar una campanya propagandística per negar que el govern tingués cap responsabilitat en els preus dels aliments. Informe, «Informaciones de Barcelona», 27 d'abril de 1951, AGA, c. 73; «Anglo-French Hatred the Cause of Our Penury», *Madrid*, 18 de maig de 1951; PRO/FO371/96157/WS/1016/27, 16 d'abril de 1951. Malgrat tot, poc després els preus van pujar de nou (vegeu «Situación política»).

⁸¹ PRO/FO371/96156/WS1016/7, 6 de març de 1951.

⁸² Ferri *et al.*: *Las huelgas...*, *cit.*, p. 160. A partir de llavors, va ordenar-se a la policia que «reduís la marxa» i es «pregués les coses amb més calma». Consolat General, 6 de març.

crisi. El governador va comunicar-los que el ministre de l'Interior, Blas Pérez, li havia ordenat no mantenir contactes amb la premsa (de fet, els fortament censurats diaris espanyols gairebé no es van fer ressò dels successos a Barcelona). No obstant això, Baeza va explicar-los que els recents esdeveniments eren una «*maniobra política*» i que no estava interessat a defensar cap interès privat, sinó només a mantenir l'ordre públic.⁸³

La formalitat de portes enfora contrastava amb el pànic de les autoritats. Un cop aixecada aparentment la moral del partit, els falangistes lleials es reuniren ràpidament, formarien grups de deu i pujarien als tramvies vestits de paisà, com si fossin simples passatgers. No portarien armes atès que, segons va afirmar Baeza, fins llavors no s'havien disparat trets; la classe obrera s'havia mostrat pacífica en tot moment, i el millor seria no provocar-la. El governador també viatjaria en un tramvia per donar exemple a les bases del partit.⁸⁴

Aquell vespre, en batudes casa per casa de la policia, tres-centes persones van ser detingudes i posades a disposició de les autoritats militars. L'endemà, però, el boicot va prosseguir. Per la tarda es va difondre la notícia que el nen ferit acabava de morir. Immediatament va celebrar-se una manifestació fora de l'hospital, reprimida per les càrregues de la policia muntada. A diverses fàbriques, inclosa la factoria de Pegaso on treballava el pare de la víctima, van organitzar-se aturades i van celebrar-se assemblees d'obrers. Va ser en aquest moment que les organitzacions tradicionals d'esquerres van realitzar la seva primera intervenció com a grups polítics. Va crear-se el primer comitè de vaga a Barcelona des del fervor revolucionari de principis del 1937.

Tanmateix, el comitè mai no va aconseguir prendre el control del moviment de protesta ni de la posterior vaga general. El boicot tenia una dinàmica pròpia, espontània i autònoma, i el comitè de vaga, integrat per representants de les organitzacions polítiques gairebé liquidades durant la Guerra Civil,⁸⁵ no va poder disposar de forces suficients per canalitzar el que estava succeint al carrer. El comitè es va dissoldre un cop finalitzat el boicot als tramvies i no va prendre part en la vaga general.⁸⁶

El 3 de març van produir-se més manifestacions per demanar la dimissió immediata de Baeza; de nou, la policia va dispersar-les. El Sindicat Vertical s'havia

⁸³ *El Correo Catalán*, 3 de març de 1951.

⁸⁴ «Incidentes», p. 10. Per a consternació dels militants de Falange, l'empresa de tramvies va penjar un avís en un tauló d'anuncis demanant els treballadors que no cobressin als passatgers que mostressin el carnet del partit, la qual cosa va arruïnar la tapadora dels esquirols falangistes. El partit va interpretar-ho com un intent de posar la població contra ell (un cop més, l'objectiu del descontentament popular). Com a conseqüència d'això, a partir del 3 de març fins i tot els militants falangistes més lleials van negar-se a pujar als tramvies.

⁸⁵ El comitè estava integrat pels següents grups: el PSUC; el Moviment Socialista de Catalunya; el Front Nacional de Catalunya; Estat Català; Unió Democràtica de Catalunya, i els principals sindicats clandestins dels socialistes i dels anarquistes, la UGT i la CNT, respectivament.

⁸⁶ Ferri *et al.*: *Las huelgas...*, cit., p. 161.

mostrat pràcticament inútil a l'hora de resoldre un conflicte social que s'estenia dia rere dia. La clara contradicció entre la retòrica de la justícia social i la realitat de l'explotació i la repressió comportava que el sindicat estatal tenia poc poder de persuasió. Aquesta impotència va sortir plenament a la llum quan les organitzacions de les elits econòmiques barcelonines, les vertaderes posseïdors del poder a la ciutat, van mobilitzar-se per assossegat la situació, que es considerava que posava en greu perill el fràgil teixit productiu de la ciutat. Aquests grups feia temps que actuaven amb una relativa autonomia, fora de l'estructura sindical de la qual formaven suposadament part integral. Al vespre, els seus representants van reunir-se amb el delegat provincial del CNS, Claudio Emilio Sánchez.⁸⁷ Les reunions van durar tres dies i van culminar amb la decisió de retornar a les tarifes antigues. Però era massa tard. Els esdeveniments posteriors demostrarien que això hauria estat una resposta llastimosament inadequada. En qualsevol cas, Baeza va acabar rebutjant la idea, doncs pensava que el que estava en joc realment era la seva autoritat personal.⁸⁸

Els industrials de la ciutat estaven actuant portats per la por i van distanciar-se ràpidament de la postura de línia dura de Baeza. Tot i que la indústria barcelonina havia aconseguit carregar sobre la classe obrera les conseqüències draconianes de la política econòmica i social autàrquica del règim, cada cop era més acceptat que els inconvenients de la intervenció estatal pesaven més que el monopoli i el proteccionisme garantits per l'autosuficiència. Així doncs, els representants de la indústria, el govern central, la Diputació barcelonina i l'empresa de tramvies van arribar a un acord, a esquenes del governador civil. En les primeres hores del dimarts 6 de març, el Ministeri d'Obres Públiques va enviar un telegrama a Baeza per comunicar-li el retorn a l'antiga tarifa. Madrid havia usurpat l'autoritat del governador civil.⁸⁹ Aquell mateix dia, va anunciar-se la destitució de l'alcalde de Barcelona, el baró de Terrades, oficialment a causa d'una malaltia.⁹⁰ Contingents de militants falangistes posarien fi al boicot, tot «trencant el gel» i pujant als tramvies. Tanmateix, la resistència popular va prosseguir. Al mercat de Sant Antoni, un nombrós grup de dones van formar equips per tractar d'impe-

⁸⁷ Van assistir a la reunió els presidents de la Cambra Oficial de Comerç, Amadeo Maristany i Oliver, de la Cambra Oficial d'Indústria, Antonio M. Llopis Galofré, de la Societat Econòmica d'Amics del País, Joaquín María de Nadal, de la Cambra Oficial Sindical Agrària, Luis Pascual Roca, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, José de Fontcuberta y de Casanova, de Foment del Treball Nacional, Pedro GualVillalbí, i de la Cambra Oficial de la Propietat Urbana, Ignacio de Búfala y de Ferrater. Vegeu Ramos: «Tranvías», cit., pp. 215-216.

⁸⁸ Baeza estava decidit a restablir la seva deteriorada imatge, sobretot a ulls del director general de la DGS, que Madrid havia enviat a Barcelona per supervisar els esdeveniments. Ferri *et al.*: *Las huelgas...*, cit., p. 162.

⁸⁹ «El Ministro de Obras Públicas suspende las vigentes tarifas de los tranvías de Barcelona», *El Correo Catalán*, 6 de març de 1951.

⁹⁰ Terrades era l'amo d'una de les empreses tèxtils més grans de Barcelona, L'Espanya Industrial. Havia exercit d'alcalde —força ineficaçment— d'ençà 1945.

dir que els tramvies circulessin i convèncer els passatgers que en baixessin.⁹¹ El desplegament d'escamots falangistes va dispersar finalment la multitud.⁹²

El boicot popular a l'empresa de tramvies havia obert un espai públic per a la protesta política i social. El moviment inicial havia assolit un seguit de victòries i era clar que les autoritats havien caigut en cert grau de desorganització. La responsabilitat de salvar una estructura de control a partir de la situació va correspondre-li en bona mesura a la secció barcelonina del Sindicat Vertical. Una vegada més, els sectors de l'aparell de poder de la ciutat més estretament vinculats a Falange s'haurien de fer càrrec de restablir públicament l'autoritat. No obstant això, va ser en part la resistència d'alguns elements del propi partit a una simple tornada a l'*statu quo* d'abans el que va determinar que la protesta popular no acabés amb un triomf sobre les tarifes tramviàries.

Quan va convocar-se una assemblea de delegats del CNS per al 6 de març al matí, va ser gairebé inevitable que les coses no anessin com havia planejat la jerarquia sindical. Entre els més de dos mil delegats reunits, hi havia un nombre considerable d'elements antifranquistes. En concret, va garantir-se la presència d'alguns militants del PSUC mitjançant l'estratègia de l'«entrisme», aplicada pels comunistes a Espanya d'ençà 1948.⁹³ No obstant això, grups de falangistes dissidents també van jugar un paper rellevant en el manteniment de la protesta. Fou en aquesta assemblea crucial on va fer-se una crida a una vaga general contra l'elevat cost de la vida i per exigir l'alliberament dels detinguts durant el boicot.

L'assemblea va presidir-la el delegat provincial de sindicats, Claudio Emilio Sánchez, acompanyat de la resta de jerarques del CNS. La seva estratègia inicial fou afirmar, fal·laçment, que el problema dels tramvies s'havia resolt mercès a la intervenció de l'organització sindical, que havia aconseguit una baixada de les tarifes. En realitat, durant el boicot els dirigents sindicals havien demostrat més simpatia per l'actitud de línia dura del governador civil, i sembla que la influència més forta sobre l'empresa no van exercir-la els buròcrates del sindicat, sinó el president de la Cambra d'Indústria. Llavors, Sánchez va cometre la ximpleria de demanar als delegats sindicals que pugessin simbòlicament als tramvies.⁹⁴ L'escepticisme dels delegats va donar pas a un gran xivarri. El discurs de Sánchez gairebé no es va poder sentir i va ser interromput «*por todo tipo de insultos y ofensas*».⁹⁵

⁹¹ Durant la vaga general de 1902 també va haver-hi dones que van impedir el funcionament dels tramvies, van persuadir la gent que en baixés i van pressionar els comerços perquè tanquessin. Vegeu Kaplan: *Red City, Blue City...*, cit., pp. 63-66.

⁹² «Copia literal del informe que emite la Conserjería Provincial de JANS de Barcelona al mando nacional de la Vieja Guardia», 21 de març de 1951, AGA, SGM, c. 73, p. 3.

⁹³ Resulta difícil precisar el nombre o la influència d'aquests «entristes» en aquella època. Tanmateix, és probable que a les eleccions sindicals de 1950 hi haguessin participat força antifranquistes —alguns vinculats a les velles forces polítiques de l'esquerra i altres com a demòcrates independents—, sovint per la insistència d'altres treballadors que volien obtenir una representació efectiva dins l'estructura. Vegeu Ramos: «El sindicat...», cit.

⁹⁴ Ferri *et al.*: *Las huelgas...*, cit., p. 164.

Les autoritats sindicals van ser «incapaces de controlar la situació» i només podien «tartamudear» i pronunciar «frases entrecortadas». «Pálidos como muertos a causa del miedo y completamente desmoralizados», van sortir de la sala. «La cúpula sindical desapareció como si se la hubiera tragado la tierra y no volvió a dar señales de vida». Tot seguit van poder escoltar-se fortes crítiques contra l'empresa, les autoritats locals, els «traidores» i tots aquells «desprovistos de moral», i fins i tot contra «el mismísimo Caudillo», quelcom inaudit i «sin precedentes hasta ahora bajo cualesquiera circunstancias». Les «masas» aplegades a la sala, ara «incontrolables», van ocupar els seients on s'havien assegut els dirigents sindicals i van celebrar una assemblea pròpia, negant-se a moure's d'allà fins que tots els detinguts fossin alliberats. Van enviar una delegació al despatx del governador civil Baeza per comunicar-li llurs exigències. Quan la delegació va tornar, i després d'haver rebut garanties per part del governador, els assemblearis van seguir mostrant-se reticents a marxar i van insistir en que s'alliberés alguns dels presos per certificar que no els estaven prenent el pèl. Finalment la policia va dissoldre la reunió, però una cosa havia quedat clara: la secció barcelonina del CNS, en teoria el lligam orgànic vital del règim amb els treballadors, havia quedat fet miques.⁹⁶

Com a conseqüència de l'assemblea, van distribuir-se avisos en què s'assenyala-va el 12 de març com la data fixada per a la vaga general. Al menys un d'aquests fullets va imprimir-lo el PSUC, i va ser repartit sobretot entre els obrers de La Maquinista i de Vulcano a la Barceloneta, i als centres fabrils de les grans empreses tèxtils. El centre de gravetat del moviment de protesta s'estava desplaçant cap als centres de la indústria barcelonina.⁹⁷

Altres exemples de propaganda van procedir clarament d'elements dissidents de Falange. Un fullet distribuït els dies 11 i 12 de març, falangista quant al llenguatge i l'estil, contenia algunes crítiques demolidores. Afirmava que tota Barcelona s'havia revoltat unànimement contra l'«egoísmo sin límites» de l'empresa de tramvies i contra els seus roïns protectors, inclosos Juan Antonio Suanzes, ministre de Comerç i Indústria i arquitecte de l'estratègia d'industrialització autàrquica del règim, i, per descomptat, Baeza, el governador civil. Després d'haver aconseguit una victòria tan clara per a Barcelona, es preguntava el fullet, «¿a qué están esperando estos caballeros para dimitir?». Així mateix, demanava la destitució del ministre de l'Interior, del cap de la policia, del delegat sindical de transports i del delegat d'Abastos, així com la supressió del departament d'aquest últim per ser un cau d'«intrigas [...] y apaños; es decir, el organismo que ha traído tantas privaciones al pueblo español».

L'estat de confusió de les autoritats barcelonines, evident durant la primera setmana de març, van confirmar-lo les reaccions davant la crida a una vaga gene-

⁹⁵ Més oprobri va rebre el vicesecretari del partit, el seu «despotismo», «la inmoralidad de su vida privada» i la seva incapacitat per a exercir el càrrec. «Copia literal».

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ També van organitzar-se vagues al suburbi industrial de l'Hospitalet. Vegeu Carles Santacana i Torres: *Victoriosos i derrotats: el franquisme a l'Hospitalet, 1939-1951*, PAM, Barcelona, 1994, p. 352.

ral. El dia 10 va celebrar-se una reunió entre el governador, el cap de la Guàrdia Urbana, el cap de la Policia Armada, el delegat del Sindicat Vertical, el delegat de Treball i els comissaris de la Brigada Político-Social i del Serveis Especials de la policia. El governador, tractant de justificar retrospectivament la seva actuació durant el conflicte, va redactar un informe sobre aquesta reunió uns dies després: *«Aunque la opinión de todos los presentes coincidía en que la huelga no iba a tener lugar, yo reconocí que la acción era más que probable, y todos estuvieron dispuestos a actuar desde el primer momento con la máxima firmeza y el máximo vigor»*.⁹⁸

A les vuit del matí del 12 de març, les autoritats van ser informades que petits grups, i en molts casos persones soles, estaven anant de fàbrica en fàbrica demanant, *«en nombre del sindicato»*, que els obrers es prepararessin per a la vaga. Al governador civil va sorprendre'l *«la absoluta ausencia de fuerzas policiales»*. Els caps de les forces d'ordre pensaven que, o bé els obrers no gosarien portar endavant la seva amenaça de convocar una vaga, o bé volien arriscar-se a fer alguna protesta a costa de Baeza. En qualsevol cas, la velocitat amb què la crida a la vaga va estendre's va fer inútils les mesures que el governador civil havia ordenat que la delegació sindical prenguéssin en cas que es produïssin conflictes aïllats. La producció es va aturar a les nou en punt. Era l'hora en què les oficines i les botigues estaven a punt d'obrir, però els empleats del sector tampoc no van presentar-se a la feina. La vaga va ser absoluta a la indústria tèxtil, les fàbriques de maquinaria, la construcció i la indústria química. Els serveis de gas, aigua, electricitat, correus i telèfons van quedar gairebé paralitzats, i les comunicacions amb Madrid va quedar interrompudes. Als punts neuràlgics de la ciutat van començar a aplegar-se grans multituds, nodrides pels treballadors que es dirigien al centre des dels barris obrers de la perifèria. Els tramvies van ser un dels principals blancs del descontentament de la gent, que va bolcar-los i incendiar-los. Milers de persones van ocupar la plaça de Sant Jaume i allà van exigir la dimissió de tots els membres de la Diputació i la supressió dels Abastos. Seguidament, una «riuada de gent» va baixar per Via Laietana i va corejar l'eslògan *«sindicatos de hambre»* davant les oficines del Sindicat Vertical, on van aixecar una barricada. No va quedar intacte cap vidre de les finestres de l'Ajuntament o de l'edifici de la Diputació.⁹⁹

El caos regnava als despatxos de les forces d'ordre. La sensació de pànic es, de nou, gairebé còmica. Baeza va relatar-ho així:

Al darme cuenta de la escasez de medios y la actitud pasiva de la Policía Armada, llamé por teléfono al Jefe de Policía, quien me dijo que había dado órdenes por escrito que no se habían obedecido. Ante unas palabras tan serias, colgué el auricular y, precipitadamente, con un secretario como chófer, me dirigí a la Jefatura de Policía en un pequeño coche puesto que el mío oficial no estaba disponible.¹⁰⁰ Conseguimos llegar

⁹⁸ Informe del governador civil, «Informe de sucesos ocurridos en Barcelona durante los días 12 y 13 de los corrientes», 14 de març de 1951, AGA, Presidencia, c. 73, p. 1.

⁹⁹ Vegeu també Jáuregui i Vega: *Crónica...*, cit., p. 141.

¹⁰⁰ Un «pequeño coche» no era tan cridaner com la limusina oficial.

hasta allí con ciertas dificultades porque las grandes masas que bajaban por la Vía Layetana hicieron que al coche le fuera muy difícil avanzar. Al llegar al despacho del Jefe de Policía llamé al Coronel de la Policía Armada, Sr. Cadenas. De una manera bastante brusca, le hice ver la gravedad del momento; que las masas habían tomado posesión de la calle, que las fuerzas no estaban preparadas y que él era absolutamente responsable de todo. Me respondió que si la policía no había salido era para evitar tomar una actitud provocativa que agravaría el problema. Le ordené salir de inmediato a las calles con todas sus fuerzas y que tomara todas las medidas a su alcance, que se impusiera el orden y que se evitara la catástrofe que yo veía que se estaba produciendo. Regresé rápidamente al edificio del Gobierno Civil, esta vez acompañado del Jefe de Policía, y como nos fue imposible proseguir nuestro camino por la Vía Layetana [y] Paseo Colón porque las manifestaciones cerraban por completo esas anchas avenidas, tuvimos que tomar una ruta más larga por calles adyacentes que no estaban bloqueadas. Al ver lo desmoralizado que estaba el Jefe de la Policía Armada, mandé de inmediato a la Guardia Civil que preparara con toda urgencia todas sus fuerzas disponibles y que saliera a las calles, tomando posesión del centro de Barcelona. Al cabo de unos pocos minutos grandes grupos se detuvieron ante el edificio del Gobierno Civil y, al ver la actitud pasiva de la Policía Armada, ordené a los Comisarios Quintela¹⁰¹ y Polo, que estaban en mi despacho, que salieran a fuera para levantar la moral de los agentes; dos disparos al aire bastaron para que la gran multitud se dispersara a toda prisa [...] Casi inmediatamente se recibió la noticia de que a lo largo de la Vía Layetana y del Paseo de Colón se había formado una gran manifestación, que ahora avanzaba hacia la plaza donde está situado el edificio de Correos y Telégrafos. Ordené a los Comisarios de la Brigada Social y de los Servicios Especiales que se dieran prisa y la dispersaran; en esta ocasión no bastaron salvvas de disparos y, enfrentados a la agresión de los alborotadores y en un acto de legítima defensa, fue necesario emplear fuego real, consiguiéndose en seguida dispersar la multitud tras provocar un muerto y varios heridos entre los alborotadores.¹⁰²

El dia 12 de març al matí, el governador civil també havia visitat el sever capità general de Barcelona, el general antifalangista Juan Bautista Sánchez, per assegurar-se que l'autoritat militar de la ciutat estava al corrent de la situació. El governador Baeza va demanar-li garanties que, davant la possibilitat d'una vaga general, es podria comptar amb l'Exèrcit per tal de garantir els subministres i els serveis públics. Ja s'havien pres mesures i hi havia efectius llestos per a l'acció en cas que calguessin. Tanmateix, el capità general va dir que no intervindria per sufocar els aldarulls perquè les seves tropes no tenien l'obligació d'endreçar el desordre causat per la incapacitat del governador civil a l'hora de controlar els seus propis subordinats i partidaris polítics.¹⁰³ El propi general Franco es va pren-

¹⁰¹ Eduardo Quintela Bóveda era cap de la «Brigada Social» catalana del Cuerpo General de Policía i un veterà de la lluita contra la CNT d'abans de la Guerra Civil.

¹⁰² Segons funcionaris del consolat britànic, tres persones van morir y algunes van resultar ferides el primer dia de la vaga. PRO/FO371/96158/WS1016/45; *The Times*, 23 de maig de 1951.

¹⁰³ Balfour a Morrison, 21 de març de 1951, PRO/FO371/96156/WS1016/19; Fanés: *La vaga...*, cit., pp. 137-141. A manca de forces militars disponibles immediatament, «l'almirall en cap del Sector Naval dels serveis militars» va oferir-li a Baeza, «personalment», la solució de nomenar-lo la màxi-

dre prou seriosament la situació com per ordenar l'enviament de tres destructors i un dragamines al port de Barcelona, i un destacament d'infants de marina va marxar pels carrers de la ciutat. En tot cas, la reclusió de la guarnició local a les seves casernes va evitar que es produís un bany de sang.¹⁰⁴

Les forces policials van ser enviades per controlar els aldarulls i, finalment, van dispersar les manifestacions que s'estaven produint a altres parts de la ciutat. Cap a la una de la tarda, la Guàrdia Civil s'havia desplegat pels carrers i s'havia restablert l'ordre. La Policia Armada, encoratjada per l'acció de la Guàrdia Civil, «*empezó a hacer uso de sus fusiles*». A les dues Baeza va emetre una nota oficial «*dando cuenta de las verdaderas causas del Movimiento que había sido intentado y advirtiendo de que el principio de autoridad sería mantenido inflexiblemente*». Segons el governador civil, els esdeveniments s'havien produït com a conseqüència d'una conspiració comunista, amb un objectiu ben clar: «*Los mismos que desde el extranjero han provocado el bloqueo diplomático y económico de nuestra Patria, lo intentan de nuevo ahora que el bloqueo se ha desvanecido, cuando cabe esperar que sus consecuencias económicas también se desvanecerán*».¹⁰⁵

Cap a les vuit del vespre, Baeza va afirmar que havia estat caminant pel passeig de Gràcia i per les Rambles comprovant per si mateix que «*la normalidad reinaba*». Després va trucar al ministre de l'Interior per informar-lo dels últims detalls i per dir-li que, al seu parer, era innecessari decretar l'estat d'excepció donat que «*el intento de revuelta había sido aplastado por completo*».

Durant l'acció, s'havien organitzat «grups d'acció» de funcionaris de la Falange barcelonina per prestar els seus serveis sempre que fossin requerits. Lluny de donar-li suport, els falangistes no havien vist amb bons ulls la vaga tal i com s'havia desenvolupat després del boicot a l'empresa de tramvies. Aquests grups van jugar un paper important, reeixit només en part, a l'hora de convèncer els obrers que tornessin a la feina l'endemà. La Delegació Sindical va formar vuitanta equips de funcionaris que, a bord de vuitanta taxis, van passar-se el dia donant

---

ma autoritat militar. El governador va assegurar-li que era plenament capaç de controlar la situació i que només caldria donar aquell pas si el govern declarava l'estat de guerra.

¹⁰⁴ Telegrama, Madrid al Foreign Office, PRO/FO371/96156/WS1016/18, 14 de març de 1951; Balfour a Morrison, 21 de març de 1951. Vegeu també Preston: *Franco*, p. 609. S'ha indicat que monàrquics destacats veien la vaga com una oportunitat per efectuar un cop contra Franco i restaurar un govern promonàrquic. Vegeu Vilar: *Historia del antifranquismo*, cit., pp. 242-244. Sembla que a Franco l'amoïnava el tema. Potser va ser en part per aquesta raó que el dictador va enviar els vaixells de la Marina al port de Barcelona. Es va pensar en Juan Bautista Sánchez com a possible candidat d'un nou govern monàrquic, amb Franco com a simple cap de les forces armades. Vegeu Pedro Sainz Rodríguez: *Un reinado en la sombra*, Planeta, Barcelona, 1981, pp. 163-164. El capità general Sánchez va ser gairebé l'única autoritat estatal de Barcelona que va seguir en el seu càrrec després de la vaga de 1951. Més endavant, durant la vaga dels tramvies de 1957, va tenir una de les seves nombroses topades amb el nou governador civil, el franquista convençut Felipe Acedo Colunga, sobre l'estratègia repressiva d'aquest últim, i, segons es va dir, va patir un atac de cor mentre mantenia una acalorada conversa telefònica amb Madrid. Sembla ser que Franco va dir que allò almenys li estalviaria «*el problema de tener que despedirlo*».

¹⁰⁵ *Diario de Barcelona*, 13 de març de 1951.

voltes pels barris obrers per «incitar» la gent que tornés a la feina i contraestimar «la propaganda» contra la represa de la producció. Altres grups van tractar de convèncer els comerciants i botiguers que obrissin les portes dels seus negocis per tal de donar una imatge de normalitat.¹⁰⁶

Segons el governador civil, «*aunque la gente quería volver al trabajo*», no tardà en quedar palès que «*aproximadamente el 50%*» de la població treballadora continuava en vaga. Donat que semblava que al centre de la ciutat, a la zona comercial, regnava una normalitat relativa, la Guàrdia Civil va ser transferida als suburbis industrials. Així mateix, van arribar reforços de Madrid, València i Saragossa.

Tot i els esforços per assolir la «normalitat», a les nou del vespre el ministre de l'Interior, Blas Pérez, va veure's obligat a ordenar el tancament de tres fàbriques importants i va encarregar una investigació sobre els motius pels quals els obrers seguien revoltats i sobre la identitat dels «*promotores*» de la vaga. El cap de la policia i el capità general van posar en dubte l'encert d'aquests *lockouts*, doncs els serveis d'informació els havien donat garanties que l'endemà la gent tornaria a la feina i temien que poguessin ser contraproductes.

El 14 de març els obrers, patint pels seus llocs de treball i les seves famílies, van tornar poc a poc a la feina. Les forces d'ordre i els militants falangistes van prosseguir amb la seva tasca de «persuasió», però encara hi havia fogars de resistència. A les fàbriques tèxtils de Poblenu, per exemple, un grup de dones van deixar un cop més la feina en un intent de revifar la protesta. Baeza va informar que a Terrassa els obrers havien tornat a la feina, tot i que a Manresa i Badalona la vaga continuava a certes empreses.¹⁰⁷ La policia va seguir fent detencions «preventives». En previsió de futures protestes, previstes per al 22 de maig, les autoritats van enviar milers de cartes a tots aquells que se sabia havien estat «amnistiat» després d'haver estat a la presó per «delictes polítics» d'ençà la Guerra Civil, amenaçant-los amb tornar a empresonar-los per a que complissin la totalitat de les condemnes.¹⁰⁸ S'esperava que la tasca d'investigació fos llarga i lenta, però s'havia de fer una feina rigorosa. El governador civil no estava gens disposat a mostrar-se compassiu. Les forces d'ordre van ser preparades davant la possibilitat que el dissabte següent, dia de paga, hi hagués problemes, donat que «*mis órdenes son tajantes y estamos dispuestos a imponer las máximas sanciones si algún patrón*

¹⁰⁶ En total, van mobilitzar-se 3.500 militants de Falange i 1.500 membres de la «Guardia de Franco» i de la «Vieja Guardia» per trencar la vaga i restablir l'ordre. Durant la crisi, es van desplegar militants de Falange per tal que protegissin els edificis estratègics de la ciutat, com les emissores de ràdio i les redaccions del diaris, Correus, els edificis de la Telefònica i de Telègrafs, i la Diputació. Es van formar escamots falangistes per actuar contra els grups de vaguistes, tres-cents dels quals van assistir directament les forces d'ordre públic en les seves operacions. Homes del partit també van oferir ajut pel que fa al manteniment dels subministres. Per exemple, van fer-los responsables de custodiar i transportar cent tones de carbó des del port fins a la central elèctrica.

¹⁰⁷ FET-JONS, DNS, Informe del sindicat tèxtil, «Relación de industrias en paro a las 11.30 del día 13 de marzo de 1951», AGA, Presidencia, c. 73; PRO/FO371/96158/WS1016/44, 9 de maig de 1951.

¹⁰⁸ PRO/FO371/96158/WS/1016/46, 23 de maig de 1951.

*paga sueldo alguno por las horas de trabajo perdidas. Todos los detenidos quedan automáticamente despedidos de sus empresas. Bajo el principio de autoridad ahora impuesto, es esencial que el castigo, en el marco de la justicia más estricta, tenga la necesaria ejemplaridad para evitar, en la medida de lo posible, que se repitan acontecimientos de este tipo».*¹⁰⁹

LES CONSEQÜÈNCIES DE LA VAGA

La prioritat principal era restablir l'autoritat a Barcelona. Segons informació rebuda pel govern britànic, van produir-se al voltant de mil detencions com a conseqüència de la vaga.¹¹⁰ Els principals caps de turc detinguts pel règim van ser 34 obrers, tots ells antics membres de les JSU o del PSUC. Entre ells hi havia l'antic dirigent del PSUC Gregorio López Raimundo, els obrers del tèxtil Francisco Pedral i Isabel Vicente, i el treballador del transport José Pagès. López Raimundo fou torturat i va enfrontar-se a una possible condemna a mort; finalment, després d'un rebombori internacional, van expatriar-lo. El mes de juliol, van detenir 22 «agitadors comunistes» més, van culpar-los dels esdeveniments de la primavera i van acusar-los de tractar de «reorganitzar» el PSUC.¹¹¹

Tanmateix, les crides a l'acció dirigides «al poble de Barcelona» van continuar i va convocar-se una gran manifestació el Primer de Maig a la plaça de Catalunya per exigir sous dignes i «para expresar nuestra protesta contra la política de represión y terror, de hambre y de guerra franquista, y nuestra solidaridad con las miles de víctimas de las represalias por los sucesos del 12 y 13 de marzo».¹¹² Un mes després de la vaga de març, el govern va imposar un tancament patronal que va afectar els 9.000 treballadors, la majoria dones, que s'havien mobilitzat a les fàbriques tèxtils de Manresa, tot i que els patrons estaven disposats a pagar l'augment de 70 pessetes que les obreres reclamaven.¹¹³ Així mateix, el Primer de Maig, tot i el fort desplegament policial (les autoritats ja n'estaven avisades), molta gent, sobretot dones, va deixar novament la feina per unir-se a la protesta, abans que la dispersessin escamots de la Guardia de Franco i de la Policia Armada proveïts de fusells.¹¹⁴

¹⁰⁹ PRO/FO371/96156/WS1016/8, 14 de març de 1951.

¹¹⁰ Carta del Departament Internacional del Partit Laborista al govern britànic, a petició del PSOE en l'exili, març de 1951, PRO/FO371/96157/WS1016/21. Sir Robert Hodgson, que havia estat el representant britànic a la zona franquista durant la Guerra Civil, i que simpatitzava amb Franco i el seu règim, va calcular que els arrestos havien assolit la xifra de vuit-cents. *Spain Resurgent*, Londres, 1953, p. 240.

¹¹¹ PRO/FO371/96164/WS1016/134/135. PRO/FO371/96159/WS1016/85, 30 de juliol de 1951.

¹¹² FET-JONS, Secretaria General, Gabinet de Premsa, maig de 1951, AGA, SGM, c. 73.

¹¹³ «Informaciones», p. 2; PRO/FO371/96158/WS1016/40, 9 maig de 1951; 96157/WS/1016/33, 25 d'abril de 1951.

¹¹⁴ La protesta va ser particularment forta a Gràcia, Sans, Poblenou i Mataró. Informe de FET-JONS, «Situación política y social de Barcelona», 5 de maig de 1951. La Guardia de Franco era una

La qüestió potencialment més preocupant per a les «renovades» autoritats de la província era l'evident paper que elements dissidents de la Falange barcelonina havien jugat durant la protesta. Raimundo Fernández Cuesta, el secretari general de FET, va donar un toc d'atenció indirecte als rebels del partit en el decurs d'un discurs pronunciat a Galícia el 19 de març: «*El nacional-sindicalismo no [es] sólo la base para la defensa de los trabajadores, sino también el fundamento de la organización política, económica y social de España [...] Éstas son las ideas y principios defendidos en el pasado, en el presente y en el futuro por los auténticos falangistas, y no por los que pertenecen a la organización sólo para desacreditarla*». Alguns camarades havien, «*sin proponérselo y de buena fe, caído instintivamente en el marxismo de extrema izquierda*».¹¹⁵

La vaga va donar peu a una onada de dimissions entre les autoritats barcelonines, inclosos el cap provincial del CNS i el governador civil, Baeza, el 17 de març, la qual cosa va despolititzar profundament l'autoritat a Barcelona.¹¹⁶ El maig de 1951, l'inspector nacional de la Vieja Guardia va escriure al secretari general per remarcar-li la necessitat d'establir un clar lligam entre el partit i l'Estat en interès d'una «*transformación radical que la vida española necesita*» i d'una «*primacia absoluta*» per a les organitzacions d'«*apostolado ideológico*».¹¹⁷ Va nomenar-se un nou cap provincial de la Vieja Guardia barcelonina, qui, tanmateix, al partit només va trobar una «*atmósfera de escepticismo*».¹¹⁸

Un cop asserenada la tempesta, es van dissoldre les JANS com a càstig per la seva participació en les protestes barcelonines.¹¹⁹ Les relacions «de camaraderia» esdevindrien quelcom del passat. El nou governador civil, l'implacable general Felipe Acedo Colunga, va començar per abolir l'ús del col·loquial «*tú*» i va ordenar que a ell se'l tractés únicament de «*Su Excelencia*». Així mateix, va defugir tot contacte amb els homes del partit.¹²⁰ A posteriori, el «Consejo Provincial» de

---

mena de succedani de milícia falangista. Cada província tenia una «Guardia de Franco» pròpia, utilitzada a les concentracions. Tot i que els seus membres portaven un uniforme distintiu, anaven oficialment desarmats.

¹¹⁵ Citat en un informe del cònsol britànic, PRO/FO371/96156/WS1016/9, 21 de març de 1951. Es pot percebre un to semblant en els discursos pronunciats per Fernández Cuesta i Sanz Orrio al Congreso de «Trabajadores Nacionales» Falangistas, celebrat a Madrid entre el 4 i l'11 de març de 1951.

¹¹⁶ Informe de FET-JONS, «Informaciones de Barcelona», 27 d'abril de 1951, AGA, SGM, c. 73.

¹¹⁷ Carta d'Alberto García Ortiz, 19 de maig de 1951, AGA, SGM, c. 71. El cap provincial de Falange a València va veure's obligat a escriure al secretari general el novembre de 1951 per queixar-se que a la premsa local s'havia anunciat que s'augmentarien les tarifes del transport de la ciutat i que el partit no en sabia res. Ho va considerar un altre intent de desacreditar Falange. 27 de novembre de 1951, FET-JONS, València, AGA, SGM, c. 71.

¹¹⁸ Carta al secretari general del Movimiento, 12 de febrer de 1952, AGA, SGM, c. 87.

¹¹⁹ Vegeu carta de Raimundo Fernández-Cuesta, secretari general de FET-JONS, 11 d'abril de 1951, AGA, SGM, c. 71. El delegat nacional de sindicats, Sanz Orrio, ja s'havia posat en contacte amb la Inspección Nacional de la Vieja Guardia i havia arribat a la conclusió que la JANS havia estat involucrada en la vaga. La JANS havia culpant l'organització sindical de la «*difícil situación económico-social*». Vegeu la seva carta a Fernández-Cuesta, 6 d'abril de, 1951, AGA, SGM, c. 71.

¹²⁰ «Informaciones de Barcelona» i «Situación política», cit.

les JANS va reflexionar sobre la «verdadera crisis» que havia provocat les vagues.¹²¹ El cost de la vida s'havia desbocat mentre que els sous havien disminuït, i, segons els descontents, els preus eren més alts a Catalunya que a qualsevol altra indret del país. Tanmateix, encara que havien donat suport al boicot, aquests falangistes no havien fet el mateix en el cas de la vaga. Oficialment almenys, les JANS només criticarien les accions portades a terme per la jerarquia del partit pel que fa a la crida a la vaga. No s'hauria produït aquella escalada, va afirmar-se, en cas que al capdavant del CNS hi hagués hagut un «auténtico falangista»: «Existe una verdadera oligarquía que se reparte los cargos más importantes, y [...] al gobierno le falta la agilidad necesaria para acometer la destitución de los que están agotados [...] reemplazándolos por gente nueva». A alguns els semblava que «la inmoralidad, la debilidad y la falta de honradez se premiaban con ascensos», i que els nomenaments es feien en funció dels contactes abans que de la capacitat.¹²² No obstant això, no va fer-se cap intent de definir com podia ser més atractiu un «auténtico falangista» per als treballadors. Així doncs, la «crítica» va reduir-se a denunciar una manca d'«ética falangista» i a exigir una «purga» al si de la cúpula. La vaga, va adduir-se, es podria haver evitat si la cúpula hagués donat ordres més clares i emfàtiques als delegats sindicals i si no hagués permès que «elementos infiltrados» s'aprofitessin de la situació. En tot cas, els militants de les JANS, i la Vieja Guardia en general, van poder revelar la seva lleialtat real cooperant en les operacions de «neteja» portades a terme després de la vaga. Els militants de les JANS van afirmar amb orgull que al CNS es va mantenir l'ordre «por temor a sufrir represalias por nuestra parte».¹²³

El desencant va estendre's més enllà de Catalunya. En el precís moment en què s'estava produint el boicot als tramvies barcelonins, la inquietud del govern va augmentar arran dels indicis de malestar que emanaven de certs sectors de la Falange madrilenya, així com pels aldarulls que la classe obrera estava protagonitzant al País Basc i fins i tot a Valladolid, el gresol del falangisme.¹²⁴ Aquestes protestes es van veure com exemples que calia seguir. A Alacant va convocar-se una vaga per al 22 de maig:

Hace unas pocas semanas fue Barcelona, luego Vizcaya, Guipúzcoa y Álava, ahora son los navarros, de quienes no se dirá que son comunistas; como un solo hombre el

¹²¹ Informe, 21 de març de, 1951, «Algunas consideraciones políticas a cuenta de los sucesos de Barcelona», SGM, AGA, c. 73.

¹²² Tot i la ineficiència i la corrupció que això comportava, era normal que els governadors, en prendre possessió del seu càrrec, fossin nomenats cap d'un sindicat industrial. «Informaciones de Barcelona» i «Situación política».

¹²³ «Copia literal del Informe que emite la Conserjería Provincial de JANS de Barcelona, al Mando Nacional de la Vieja Guardia».

¹²⁴ Vegeu Sueiro i Diaz Nosty: *Historia del franquismo*, vol. II, Sedmay, Madrid, 1977, pp. 168-169; PRO/FO371/96158/WS1016/45, 23 de maig de 1951; 96159/WS1016/56, 5 de juny de 1951; AGA, Presidencia, c. 73, «Nota informativa respecto al ambiente y orden público en Valladolid», 14 de març de 1951. El 25 d'abril de 1951, el *Daily Telegraph* va publicar que 80.000 obrers del País Basc s'havien posat en vaga durant dos dies.

22 de mayo es nuestra fecha. Todo el mundo en casa, que no se diga que somos el hazmerreír de los buenos españoles. PROTESTAMOS PORQUE TENEMOS HAMBRE, hay demasiados cargos, coches oficiales, intervenciones y derrochadores. Los hombres de buena voluntad sólo quieren una cosa, trabajar y poder vivir de su trabajo. Alacant honra vuestro deber. ¡¡¡Viva España!!!¹²⁵

Indicis de descontentament organitzat ja havien aparegut a Madrid al llarg de l'hivern de 1950 i els primers mesos de 1951. Al metro, per exemple, falangistes dissidents van distribuir fullets en què posava: «*Nadie debería culparnos por lo que este Estado, que comercia con nuestro nombre, hace o planea*». El títol del fulllet, «La conquista del Estado», recordava els anys inicials de Falange després de la proclamació de la República. Afirmava, a més, que en els setze anys transcorreguts des de la fusió dels principals moviments feixistes espanyols, tot i els «*sacrificios de sangre*» que s'havien fet, res no s'havia fet per portar a terme la revolució. Els «*pseudo-falangistas*», segons els crítics del partit, només havien fet concessions «*efimeras*» als treballadors.

La Brigada Social va posar en marxa investigacions per enxampar els malcontents de Madrid. Al parer de l'oposició monàrquica a Franco, paraules com aquelles posaven en perill l'apropament entre el règim i els Estats Units. En descobrir que es distribuïria propaganda falangista en una manifestació organitzada per coincidir amb la presentació de credencials de l'ambaixador nord-americà, el general Antonio Aranda, líder de la camarilla de generals monàrquics i peça clau en l'establiment de relacions diplomàtiques amb Washington, va assegurar-se que al govern dels Estats Units li quedava clar que «Franco no depèn de Falange».¹²⁶ Tanmateix, el que Aranda més temia és que l'agitació s'estengués a la mateixa cúpula del partit, dirigit per José Luis Arrese, secretari general del Movimiento entre 1941 i 1945 i estretament vinculat en aquella època a Ramón Serrano Suñer, el filonazi ministre de l'Interior. L'amoïnava que aquella propaganda pogués aparèixer en el mateix text mecanografiat com ho feien moltes de les «coses oficials» del partit, i és ben curiós que, tot i que Franco estava al corrent de l'existència de la propaganda radical falangista, quan el Caudillo va plantejar l'assumpte en una reunió del Consell de Ministres, Fernández Cuesta «*permaneció sentado ahí, boquiabierto*».

¹²⁵ També van distribuir-se fullets convocant una manifestació pacífica a Madrid aquell mateix dia per exigir l'abolició dels sindicats estatals. Arran de la repressió per part de les forces d'ordre, la protesta es va circumscriure a un boicot parcial dels tramvies. PRO/FO371/96157/WS1016/29, 24 d'abril de 1951; 96158/WS1016/46, 23 de maig de 1951. Sobre les amenaces del govern a la premsa, vegeu *Arriba*, 13 de maig de 1951; *ABC*, 17 de maig de 1951; *Ya*, 18 de maig de 1951; *Arriba*, 17 de maig de 1951, on es podia llegir: «*La Ley debe actuar sin clemencia contra el menor intento de desorden*».

¹²⁶ FET-JONS, informe, «Hoja Clandestina; "La Conquista del Estado"», 1 de març de 1951, AGA, Presidencia, c. 73, p. 14. Aranda creia que l'oposició en l'exili havia estat organitzant les vagues del mes d'abril. El règim «no havia complert amb el seu deure», la qual cosa havia portat als esdeveniments de Barcelona, els quals, al seu torn, havien donat embranzida a la dissidència política popular. Conversa de funcionaris de l'ambaixada britànica amb el general Aranda, PRO/FO371/WS1016/37, 30 d'abril de 1951.

Els esdeveniments de Barcelona van posar immediatament a la defensiva a cúpula del Sindicat Vertical. Ja el 13 de març, el delegat nacional de sindicats, Fermín Sanz Orrio, va escriure al secretari general del partit, Fernández Cuesta —amb qui havia estat en contacte permanent al llarg de tota la crisi—, per prometre-li que actuaria amb duresa contra tots els delegats sindicals o funcionaris, sobre els quals «*no debería haber habido el menor motivo de preocupación en estas circunstancias extremadamente serias*».¹²⁷

Alhora, Sanz desitjava treure importància al suport donat pels delegats sindicals a la vaga. Segons la informació amb què comptava, aquells que no havien «*atendido sus obligaciones*» eren molt pocs, sobretot si es tenia en compte, com va tenir el plaer de recordar-li al ministre, que hi havia entre vuit mil i deu mil enllaços sindicals a la ciutat. A més, en un intent de minimitzar els suggeriments que la pròpia estructura sindical havia resultat quelcom contaminada, va recordar-li al ministre quin era el caràcter del càrrec d'enllaç sindical. Era «*puramente representativo*», «*excesivamente*» dependent dels grups de treballadors que l'escollien. La feina no tenia en si mateixa caràcter oficial, i els enllaços no eren els «*depositarios*» de l'autoritat dels alts funcionaris. Gairebé el seu únic deure era votar els membres dels consells de la Secció Social sindical de cada lloc, amb la qual cosa «*evitaban el movimiento de grandes masas de votantes*». A banda d'aquesta tasca, portada a terme cada tres anys, només havien de comunicar les reclamacions dels treballadors al sindical adient i transmetre les ordres de la cúpula sindical a la força de treball. La dificultat era, com Sanz va admetre, que en cas que aquests enllaços no fossin elegits pels propis treballadors, «*no nos serían en absoluto de ninguna utilidad*». Sanz Orrio va insistir que s'havia aconseguit molt mitjançant aquest sistema. Els problemes els havien ocasionat només uns pocs defectes «*de los que no hemos sido los autores sino las víctimas*».¹²⁸

Tanmateix, Sanz difícilment podia deixar d'admetre que, tot i que la onada de conflictes laborals que s'estaven produint estava sota control, «*las causas que indudablemente los motivaron*» no ho estaven. Es tractava d'una clara referència a les condicions socials patides per la població i a la corrupció endèmica del règim, ambdós factors criticats prèviament per Sanz, per bé que amb cautela. El fet era que Sanz era massa conscient dels punts febles de l'autoritat que subjectien a la crisi. És irònic que, mentre que després de la vaga havia criticat les «*especulaciones*» sobre la «*caída de la organización sindical de Barcelona*», un any abans ja havia tingut que respondre un informe titulat precisament «*La caída de la Organización Sindical*».¹²⁹ De portes enfora, però, va preferir identificar culpables: en cas que les forces d'ordre de la ciutat s'haguessin utilitzat enèrgicament en

¹²⁷ Carta del Delegado Nacional de Sindicatos, SGM, AGA.

¹²⁸ Carta Reservada del Delegado Nacional, 15 de març de 1951, SGM, AGA, c. 73. Al cap d'uns mesos, Sanz fou destituït del seu càrrec i nomenat ambaixador al Pakistan.

¹²⁹ AGA, Presidencia, c. 59.

el moment adient, «*tal vez la huelga no habría tenido lugar*». Segons Sanz, la classe treballadora s'havia mantingut relativament tranquil·la fins que la va exaltar «*la actitud de protesta de elementos burgueses de la población*».¹³⁰

Al juliol de 1951, quatre mesos després dels successos a Barcelona, va anunciar-se amb gran pompa y entusiasme oficial un nou Consell de Ministres.¹³¹ El règim va exaltar la formació del cinquè govern de Franco com la primera reorganització completa de l'administració de l'Estat d'ençà l'agost de 1939.¹³² Diplomàtics britànics van informar que hi havia hagut discussions acalorades i angunioses al Consell de Ministres i que Franco havia rebut pressions perquè «reconstruís» el gabinet. El Caudillo, però, més partidari de la repressió que de la reforma, s'hi havia resistit.¹³³ La innovació més destacada fou la creació d'un Ministeri de Comerç, deslligat del Ministeri d'Indústria i, per tant, relativament independent de l'estratègia d'industrialització basada en la substitució de les importacions. Suanzes, l'arquitecte de l'autarquia, va ser destituït com a ministre, tot i que va retenir el control de l'INI. Va ser una fita que assenyalà un gir liberalitzador en virtut del qual es reconeixia la necessitat de comerciar amb l'estranger per satisfer les necessitats bàsiques de la població.¹³⁴ Tant el boicot als tramvies com la vaga general que esdevingué després van contribuir a aquesta reestructuració.

Malgrat que s'organitzarien moltes més protestes àrdues i renyides abans que la democràcia arribés a Espanya a mitjan dècada dels setanta, la vaga de Barcelona va constituir una mena de punt de no retorn. Va assenyalar un trànsit del brutal feixisme militarista dels anys quaranta a un autoritarisme més racional-burocràtic als anys cinquanta,¹³⁵ i d'una continuació de la Guerra Civil a una «oposició social» basada en aquesta nova situació.¹³⁶ El mite grandios de l'autosuficiència i totes les seves conseqüències repressives, als quals Franco i llurs subordinats més lleials s'havien aferrat en el decurs dels anys quaranta, es van dissoldre a partir de 1951. La mística de la Guerra Civil, la principal influència formativa del règim, va debilitar-se poc a poc, no només per la insistència dels «derrotats», que mai no hi havien cregut, sinó també pel desencís d'alguns dels «guanyadors» que sí ho havien fet.

[Traducció de l'anglès de Carles Mercadal]

¹³⁰ «Algunas consideraciones políticas», cit. Es tracta d'una visió qüestionable. La fam atomitzava els grups socials, però no hi havia una «tranquil·litat» real.

¹³¹ *La Vanguardia Española*, 20-21 de juliol de 1951.

¹³² Malgrat tot, el 1941 i 1945 s'havien produït dues remodelacions relativament menors del gabinet.

¹³³ PRO/FO371/96158/WS1016/41, 16 de maig de 1951.

¹³⁴ Pablo Martín Aceña i Francisco Comín: *INI: 50 años de industrialización en España*, Madrid, 1991, p. 111.

¹³⁵ Josep Fontana, «Reflexiones sobre la naturaleza y las consecuencias del franquismo», a Fontana (ed.): *España bajo el franquismo*, Crítica, Barcelona, 1986.

¹³⁶ Alba: *La oposición...*, cit., p. 321.